

ชุดแก่นพุทธศาสตร์

- ๒ -

ความว่าง

พุทธทาสภิกขุ

ชุดแก่นพุทธศาสตร์

-๒-

ความว่าง

พุทธทาสภิกขุ

ISBN 978-616-93803-0-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๔

จำนวน ๒,๕๐๐ เล่ม

การบรรยาย ธรรมกถาในโอกาสพิเศษ

ณ ชุมนุมศึกษาพุทธธรรม (ศิริราช)

ในอุปการะของคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล

มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์

วันที่แสดง ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕

บรรณาธิการ นันทรัตน์ ศุภวราพงษ์

พิสูจน์อักษร ศศกร วัฒนาศุทธิวงศ์ และกลุ่มงานจดหมายเหตุ

กราฟฟิก Art and Soul

พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์ดี จำกัด โทร. ๐ ๒๔๐๑ ๔๔๐๑

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดย มูลนิธิจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

สวนวชิรเบญจทัศ (สวนรถไฟ) ถนนนิตยมิตรไฟสาย ๒

แขวงจตุจักร เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

สมทบหนังสือ

โทร. ๐ ๒๙๓๖ ๒๘๐๐ ต่อ ๕๑๐๑

[cgs@bia.or.th](mailto:cds@bia.or.th)

อบรมทบทวน กับ มร.ก้านหนึ่ง

ที่ใครจะรู้ว่า ต่อจากนี้เอง ใครจะแยกเล่มหนังสือ ออกดู จะเห็นว่า อยู่อะไรบ้าง คือ กระดาษที่ใช้พิมพ์ กับความถี่ หรือคุณภาพสี ที่อยู่อะไรในหนังสือเล่มนี้. มร. ก้านหนึ่ง ย่อมหมายถึง มร.ทพ.ความถี่ ด้วยขาดตามตัว มร. พร้อมกับ มร.ทพ.กระดาษ และ ~~เรื่อง~~ ^{งาน} ในกรณีที่ หนังสือหนึ่ง อยู่ที่ไหน ก็ไร.

ส่วน มร. อบรมทบทวน ย่อมไม่แปลกันนั้น ความถี่ นั้นไปแปลว่า ที่เดียว, ส่วน กระดาษ หรือ กระทบ: ที่ใส่ ความถี่นั้น มัก ต้อง ขอคืน เช่นเดียวกับ ทพ.ที่ ใส่ ให้ใส่แถวไปทางพระที่วัด. ขอคืน เพราะฉบับ ต้อง ใส่อีกฉบับหนึ่ง! จนกระทั่งถึงดังที่พูด.

งานอบรมทบทวน มักถูกแทนที่เป็นการอื่นไป. ขอจบพิจารณา ดู ด้วยดี ทั้งสองฝ่าย, จะได้เข้าใจ กันดี, และร่วมมือกันดี.

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้จะได้ว่าด้วยเรื่อง “ความว่าง” ทั้งนี้เป็นความต้องการของท่านผู้อำนวยกิจการอบรม,

เนื่องจากการบรรยายครั้งที่แล้วมาได้กล่าวถึงความว่างในฐานะที่เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง แต่โอกาสไม่อำนวยให้กล่าวถึงเรื่องนั้น แต่เรื่องเดียวโดยเฉพาะ เพื่อความเข้าใจที่ทั่วถึง; เพราะฉะนั้นเรื่องความว่างจึงยังมีความคลุมเครืออยู่บางประการ จึงได้มีการบรรยายเฉพาะเรื่องความว่างอย่างเดียว ในวันนี้.

ท่านทั้งหลายควรจะทราบว่ เรื่องความว่างนั้น เป็นเรื่องที่เข้าใจยากที่สุดในบรรดาเรื่องของพุทธศาสนา; ทั้งนี้เพราะว่าเป็นเรื่องหัวใจอย่างยิ่งของพุทธศาสนานั่นเอง.

สิ่งที่เรียกกันว่า “หัวใจ” ก็พอจะมองเห็นหรือเข้าใจกันได้ทุกคนว่า หมายถึง สิ่งที่ลึก ที่ละเอียด สุขุม ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งการเดา หรือความตรึกไปตามความเคยชิน หรือตามกิริยาอาการของคนธรรมดา แต่จะเข้าใจได้ก็ด้วยการตั้งอกตั้งใจศึกษา.

.....

คำว่า “ศึกษา” นี้ มีความหมายอย่างยิ่งอยู่ตรงที่การสังเกตสนใจ สังเกตพินิจพิจารณาอยู่เสมอ. ทุกคราวที่มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นกับใจ ที่เป็นความทุกข์หรือเป็นความสุขก็ตาม. ผู้ที่มีความคุ้นเคยกับการสังเกตในเรื่องทางจิตใจเท่านั้นที่จะเข้าใจธรรมะได้ดี ผู้ที่เพียงแต่อ่านๆ ไม่สามารถจะเข้าใจธรรมะได้. บางที่ยิ่งไปกว่านั้นก็คือจะเผลอ. แต่ถ้าเป็นผู้ที่พยายามสังเกตเรื่องเกี่ยวกับจิตใจของตัวเอง โดยเอาเรื่องจริงในใจของตัวเองเป็นเกณฑ์อยู่เสมอแล้ว ไม่มีทางที่จะพินเผลอ; จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ และความดับทุกข์ได้ดี, และในที่สุดก็จะเข้าใจธรรมะ คือจะไปอ่านหนังสือก็รู้เรื่องดี. ลักษณะอย่างนี้เราเรียกว่ามี *spiritual experience* มาก.

คนเราตั้งแต่เกิดมาจนกว่าจะตาย ย่อมเต็มไปด้วยสิ่งสิ่งนี้: คือการที่ใจของเราได้สัมผัสกันเข้ากับสิ่งแวดล้อม แล้วเกิดผลเป็นอะไรขึ้นมา คราวไหนเป็นอย่างไร และคราวไหนเป็นอย่างไร เพราะว่าเรื่องที่เป็นไปเองนั้นย่อมมีได้ทั้งฝ่ายที่เป็นทุกข์ และทั้งฝ่ายที่ไม่เป็นทุกข์ คือ

ทำให้ฉลาดขึ้น และมีจิตใจเป็นปกติเข้มแข็งขึ้น.

ถ้าหากว่าเราคอยสังเกตว่า ความคิดเดินไปในรูปใด ก่อให้เกิด ความทุกข์ขึ้นมา; ความคิดเดินไปในรูปใด ก่อให้เกิดความว่างจาก ความทุกข์; อย่างนี้แล้วจะมีความรู้ที่ดีที่สุด และมีความเคยชินในการ ที่จะรู้สึกหรือเข้าใจ หรือเข้าถึงความว่างจากความทุกข์นั้นได้มากขึ้น. จะต้องทำในใจไว้อย่างนี้ จึงจะเข้าใจเรื่องที่เราเรียกว่าลึกลับ หรือประณีต ละเอียดสุขุม เช่นเรื่องความว่างนี้ได้.

.... ..

ท่านทั้งหลายควรจะระลึกถึงข้อที่ได้กล่าวในการบรรยายครั้ง ก่อนว่า พระอรรรถกถาจารย์ทั้งหลายเรียกพระพุทธเจ้าว่า เป็นแพทย์ ในทางวิญญาน และแบ่งโรคของคนเราออกเป็นโรคทางฝ่ายร่างกาย จิตใจ และโรคทางฝ่ายวิญญาน. โรคที่เราจะต้องไปโรงพยาบาลตาม ธรรมดา หรือไปโรงพยาบาลสมเด็จพระยาที่ปากคลองสานเหล่านี้ เรียกว่า โรคทางกายทั้งนั้น. ส่วนโรคทางวิญญานนั้น หมายถึงที่ต้อง แก่กันด้วยธรรมะ : เพราะฉะนั้น จึงมีโรคทางจิต หรือทางวิญญาน อีกประเภทหนึ่ง ต่างหากจากโรคทางกาย. ข้อความในอรรรถกถาเรียก โรคอย่างนี้ว่าโรคทางจิต.

ในภาษาไทยเราเอาคำว่า "โรคจิต" นี้มาใช้ที่โรคทางกาย เช่น โรคที่จะต้องไปโรงพยาบาลที่ปากคลองสานนั้น เราเรียกกันว่าโรคจิต;

แต่โรคอย่างนี้ในภาษาบาลีในทางธรรมะเรียกว่าเป็นโรคทางกาย
อยู่นั่นเอง. การแบ่งโรคเป็นโรคกายกับโรคจิตจึงมีต่างกันกับที่เรา
แบ่งกันในภาษาไทยเรา.

อาตมาได้ตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะเข้าใจโรค ก็ควร
จะแยกเป็นโรคทางกายแท้ๆ คือทาง *physical* และโรคทางกายที่ลึกลง
เข้าไปคือทาง *mental* ทั้งสองอย่างนี้เอาไว้ทางฝ่ายร่างกาย. ส่วนอีก
ฝ่ายหนึ่งนั่นก็คือฝ่าย *spiritual* คือโรคที่เกิดแก่สติปัญญา ไม่ใช่ที่เกิด
แก่ระบบประสาทหรือมันสมอง แต่เกิดแก่ระบบของสติปัญญา ที่จะรู้
จะเข้าใจชีวิต หรือโลกตามที่เป็นจริง; เพราะฉะนั้น ท่านจึงหมายถึง
ความหลง หรืออวิชชา หรือความเข้าใจผิดที่เนื่องมาจากอวิชชา
นั่น จนมีการกระทำที่ผิดๆ จนต้องเป็นทุกข์ทั้งที่เราไม่เป็นโรคทาง
physical หรือทาง *mental*. นี่เป็นความหมายข้อแรกที่จะต้องถือ
กำหนดไว้เป็นพื้นฐาน.

.....

เมื่อเรามีโรคทางวิญญาณ (*spiritual*) แล้วเราจะแก้กันด้วย
อะไร?

ถ้ากล่าวกันทางธรรมะก็แก้ด้วยสิ่งที่เรียกว่า “ความว่าง”
นั่นเอง; และยิ่งไปกว่านั้นก็คือว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความว่าง หรือสุญญตา
ในภาษาบาลีนั้น มันเป็นทั้งยาแก้โรค และเป็นทั้งความหายจากโรค

เพราะว่าเราไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

ยาที่จะแก้โรคก็คือความรู้ หรือการปฏิบัติ จนให้เกิดความว่าง. ที่นี้ถ้าความว่างเกิดขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นยาแก้โรค; และเมื่อหายจากโรคก็ไม่มีอะไรนอกจากความว่างจากความทุกข์, หรือจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์. เพราะฉะนั้นคำว่า “ความว่าง” จึงหมายถึงทั้งยาแก้โรค และความหายโรค.

ความว่างที่มีขอบเขตกว้าง มีความหมายกว้างนั้น หมายถึงความว่างอยู่ในตัวมันเอง; ถ้าว่าความว่างแล้วต้องเป็นตัวเอง คือตัวมันเอง ไม่มีอะไรมาแตะต้องปรุงแต่งแก้ไข หรือทำอะไรกับมันได้ จึงถือว่าเป็นสภาพที่เป็นนิรันดร คือไม่ต้องเกิดในทีแรกแล้วดับไปในที่สุด. มันมี “ความมี” อยู่อีกชนิดหนึ่ง ไม่เหมือนกับความมีของสิ่งอื่นๆ ซึ่งมีการเกิดขึ้นแล้วดับไป; แต่เราก็ไม่มีคำอื่นใช้ เราจึงเรียกว่า “ความมี” มีสภาพที่เรียกว่า ความว่าง น้อยๆ เป็นนิรันดร.

ถ้าใครเข้าถึง; หมายความว่า ถ้าจิตใจของผู้ใดเข้าถึงสิ่งสิ่งนี้ มันก็จะเป็นยาแก้โรค, และเป็นความหายจากโรค ขึ้นมาทันที; เป็นสภาพที่ว่างนิรันดร คือไม่มีโรคนั่นเอง.

.... ..

ท่านทั้งหลายลองพยายามคอยจับความหมายของคำว่า “ว่าง” หรือที่เรียกเป็นบาลีว่า “สุญญตา” นี้ให้ดี ๆ ซึ่งอาตมาจะได้กล่าว

เป็นลำดับไป.

สิ่งแรกที่ผู้ขอให้นึกว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยันว่า บรรดา คำที่เป็นตถาคตวาจา คือคำที่พระตถาคตกล่าวแล้วละก็ ต้องหมายถึง เรื่องความว่าง จะโดยตรง หรือโดยอ้อมก็ตาม ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอื่น เลย. นอกนั้นก็ไม่ใช่เรื่องความว่างนั้นเป็นคำกล่าวของคนอื่น ไม่ใช่ ของพระตถาคต; คือ จะเป็นคำกล่าวของสาวกชั้นหลัง ซึ่งนิยมความ เย็นเยื่อ พุดมากเรื่องไป เป็นเรื่องที่ตั้งใจจะแสดงความเฉลียวฉลาด หรือความไพเราะ; ส่วนคำที่เป็นตถาคตวาจา นั้นจะสั้นๆ ลุ่มๆ ระบุ ตรงไปยังเรื่องของความว่าง ว่างจากความทุกข์ และว่างจากกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ นี่เป็นส่วนสำคัญ.

แต่ถ้าจะกล่าว ยังกล่าวไปได้อีกมากมายว่า เป็นความว่างจาก ตัวตน, ว่างจากความไม่มีอะไรเป็นตัวตน หรือเป็นของของตน, เพราะ ว่าความว่างนี้ มันมีความหมายมากมายมหาศาล จะกล่าวอย่างไร ก็ได้ มันมีลักษณะว่างก็จริง แต่ว่ามีอะไรๆ ที่แสดงให้เห็นอยู่ที่นั่น มากมายเหลือจะพรรณนาได้.

เรามุ่งหมายจะวินิจฉัยกันแต่เฉพาะความว่างจากความทุกข์ และว่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือว่างจากความรู้สึกว่ามี ตัวเรา หรือมีของของเรา เท่านั้น. คำว่าความว่างในลักษณะที่จะ เป็นการปฏิบัตินี้. หมายถึงความว่างอย่างนี้.

.....

ถ้าเราจะถามกันขึ้นว่า มีหลักพระพุทธภาษิตเกี่ยวกับเรื่องนี้
ว่าอย่างไร? ที่จะเป็นหลักกันจริงๆ.

เราก็จะพบว่าโดยทั่วๆ ไป พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เรารู้จัก
ดูโลกโดยความเป็นของว่าง คือบาลีว่า “*สุญญโต โลกํ อเวกขสฺสุ โมฆราช
สทา สโต*” เป็นต้นนั้น คือมีใจความว่า “เธอจงดูโลกโดยความเป็นของว่าง
มีสติอยู่อย่างนี้ทุกเมื่อ และเมื่อท่านมองเห็นโลกอยู่ในลักษณะอย่างนี้
ความตายก็จะค้นหาตัวท่านไม่พบ” นี้อย่างหนึ่ง.

อีกอย่างหนึ่งมีใจความว่า “ถ้าใครเห็นโลกโดยความเป็นของ
ว่างอยู่แล้ว ผู้นั้นจะอยู่นอกเหนืออำนาจของความทุกข์ ซึ่งมีความตาย
เป็นประธาน” หรือเรียกกันในนามของความตาย.

นี่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า การที่ทรงกำชับให้ดูโลก, เห็นโลก
โดยความเป็นของว่างนั้น เป็นสิ่งสูงสุดอยู่แล้ว; ถ้าผู้ใดอยากจะไม่ให้
มีปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์หรือความตายนี้ ให้ดูโลก คือสิ่งทั้งปวง
ให้ถูกต้องตามที่มันเป็นจริง คือว่างจากความมีตัวเรา หรือของเรา.

ที่นี้พระพุทธภาษิตที่ถัดไป ก็คือแสดงอานิสงส์ว่า “*นิพพานํ
ปรมํ สุญญํ*”, “*นิพพานํ ปรมํ สุขํ*” ซึ่งแปลตามตัวพยัญชนะก็ว่า ที่
ว่างอย่างยิ่งนั่นแหละคือนิพพาน และนิพพานคือเครื่องนำมาซึ่งความ
สุขอย่างยิ่ง นี่ท่านต้องเข้าใจให้ชัดเจนไปว่า สิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน”
ที่แปลว่า *ดับไม่เหลือแห่งทุกข์* นั้นมีความหมายว่าเป็นความว่าง
อย่างยิ่ง คือถึงถึงสิ่งซึ่งเป็นความว่างอย่างยิ่ง.

เราจะต้องเข้าใจว่า “ว่างที่ไม่ใช่อย่างยิ่ง” นั้นก็มีอยู่เหมือนกัน หมายความว่ารู้เรื่องความว่าง เข้าถึงความว่างที่ยังไม่สมบูรณ์หรือไม่ถูกต้องเต็มที่ อย่างนี้ยังไม่เป็นความว่างอย่างยิ่ง. เราจะต้องเข้าถึงด้วยสติปัญญาอย่างยิ่งเต็มที่ จนไม่มีความรู้สึกว่าตัวตนหรือของตน โดยประการทั้งปวงจริงๆ จึงจะเรียกว่า *ปรม์ สุนฺณมฺ* คือความว่างหรือของว่างอย่างยิ่ง.

ส่วนที่ว่า *ความว่างอย่างยิ่งเป็นนิพพาน หรือเป็นอันเดียวกับนิพพาน* นั้นหมายความว่า : ถ้ามันว่าง มันก็คือดับหมดของสิ่งที่ลูกโหลงๆ อยู่ หรือของสิ่งที่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลงเป็นกระแส เป็นสาย เป็นวงกลม เป็นต้นอยู่ จึงจะเรียกว่าดับอย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้น *ว่างอย่างยิ่ง* กับ *ดับอย่างยิ่ง* มันจึงเป็นของอันเดียวกัน.

ที่ว่า *นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง* คือถ้าว่างอย่างยิ่งแล้วก็ เป็นนิพพาน และเป็นสุขอย่างยิ่งนั้น; ข้อนี้เป็นคำพูดอย่างสมมติ, ที่เรียกว่าพูดโดยโวหารสมมติ, พูดโดยภาษาชาวบ้าน ทำนองเป็นโฆษณาชวนเชื่อให้สนใจ; เพราะว่าคนทั่วไปนี้หลงไหลความสุข ไม่ต้องการสิ่งอื่นเลย จึงต้องบอกว่าเป็นสุข และเป็นสุขอย่างยิ่งด้วย. แต่ถ้าว่าโดยที่แท้แล้ว มันยิ่งกว่าสุข มันเหนือไปจากสุข เพราะว่าเป็นความว่าง; ไม่ควรจะกล่าวว่าสุขหรือทุกข์เลย เพราะอยู่เหนือความสุขและความทุกข์ ที่คนธรรมดาเขารู้จักกันอยู่อย่างไรวั้น.

.....

ความว่างย่อมอยู่เหนือคำว่า “ความสุข” และ “ความทุกข์”. แต่ถ้าพูดอย่างนี้คนก็ไม่เข้าใจ เพราะฉะนั้น จึงพูดว่าเป็นความสุขอย่างยิ่ง ซึ่งถือว่าเป็นคำพูดอย่างสมมติตามภาษาชาวบ้าน ไม่พูดว่าว่างอย่างยิ่ง : แต่พูดว่าสุขอย่างยิ่งขึ้นมาอีกโหวทหนึ่ง อีกคำหนึ่งหรืออีกความหมายหนึ่ง.

เมื่อเป็นดังกล่าวมานี้จะต้องถือเอาความหมายนี้ให้ถูกต้อง, คือว่า ถ้าพูดกันถึงความสุขจริงๆ กันแล้ว มันต้องไม่ใช่ความสุขอย่างที่พวกคนทั่วไปเขามองเห็น หรือมุ่งหมาย แต่ต้องเป็นความสุขอีกแบบหนึ่ง มีความหมายอีกแบบหนึ่ง; คือว่างจากสิ่งที่ปรุงแต่งไหลเวียนเปลี่ยนแปลง อะไรต่างๆ ทั้งหมดทั้งสิ้น. นั่นแหละจึงจะเรียกว่า น่าดูจริงๆ น่าชื่นใจหรือน่าปรารถนาจริงๆ; เพราะว่าถ้ามันยังไหลเวียนเปลี่ยนแปลง คือโยกเยกโคลงเคลงอยู่เสมอ มันจะเป็นความสุขได้อย่างไร.

ความสุขทางเนื้อหนัง ทางรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ทำนองนี้ มันจึงเป็นมายาและไม่ถูกกล่าวว่าเป็นความสุขอย่างยิ่ง; จะกล่าวก็เป็นความสุขตามความหมายของคนธรรมดาสามัญทั่วไป ไม่ใช่สุขอย่างยิ่ง คือนิพพาน หรือความว่าง.

การที่ได้ยินคำว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งนั้น อย่าเพ้อตะครุบเอาว่า มันตรงกับที่เรามุ่งหมายแล้ว แล้วก็เลยฝันถึงนิพพาน โดยไม่เข้าใจความหมายว่าเป็นความว่างอย่างยิ่ง ดังนี้เป็นต้น.

.....

พระพุทธรูปที่แสดงถึงหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความว่างนั้น คือ พระพุทธรูปที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา.

อาตมากำลังกล่าวเอ่ยถึงคำว่าเป็น "หัวใจของพุทธศาสนา" ฉะนั้น ขอให้สนใจสักหน่อย นั่นคือพระพุทธรูปที่ว่า "สิ่งทั้งหลาย ทั้งปวงอันใครๆ ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นเรา หรือเป็นของเรา": ถ้าเป็นบาลีก็ว่า "สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินเวสย" แปลว่า "ธรรม ทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น" สั้นๆ เท่านั้น ตามตัวหนังสือ มีเพียงเท่านั้น. แต่ถ้าขยายความในภาษาไทยไปอีกหน่อยก็ว่า สิ่ง ทั้งหลายทั้งปวงอันใครๆ ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวเราหรือ ของเรา.

นี่ฟังดูให้ตีอาจจะเข้าใจได้ในตัวประโยคนั้นเองว่า "อันใครๆ" คือไม่ยกเว้นใคร; "ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น" คือทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าเป็นตัวเราหรือว่าเป็นของของเรา เป็นตัวเราคือยึดมั่นว่า อัตตา, เป็นความรู้สึกที่เรียกว่าอหังการ; เป็นของเราก็คือเป็นอัตตนิยา แปลว่าเนื่องด้วยตัวเรา. เป็นความรู้สึกที่เรียกว่ามมังการ.

อย่าได้มือหังการหรือมมังการในสิ่งใดๆ หมด นับตั้งแต่ฝุ่นที่ ไม่มีราคาอะไรเลยสักเม็ดหนึ่งขึ้นมาจนถึงวัตถุที่มีค่า เช่น เพชร นิล จินดา, กระจ่างกามารมณ, กระจ่างสิ่งที่สูงไปกว่านั้น คือธรรมะ ปริยัติ

ปฏิบัติ ปฏิเวธ มรรค ผล นิพพาน อะไรก็ตาม: ไม่ควรจะถูกยึดมั่น
ถือมั่นว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา. นี่คือหัวใจของพระพุทธศาสนา.

เรื่องนี้ก็ได้กล่าวไว้ละเอียดแล้วในการบรรยายในที่บางแห่ง
หาอ่านดูได้ มันยืดยาวเหมือนกัน ว่าอะไรคือหัวใจของพระพุทธ-
ศาสนา. ด้วยการพิสูจน์ว่าอย่างไร. ในที่นี้จะชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้า
ท่านทรงยืนยันด้วยพระองค์เองว่า “นี่แหละคือบทสรุปของคำสอน
ทั้งหมดทั้งสิ้นของตถาคต” :-

ถ้าได้ยินคำนี้ คือคำว่า “สัพเพ ธมมา นาลํ อภินิเวสาย” นี้แล้ว
ก็เป็นอันว่าได้ยินได้ฟังทั้งหมด, ถ้าได้ปฏิบัติในข้อนี้ก็เป็นการอันว่าได้
ปฏิบัติทั้งหมด, ถ้าได้ผลมาจากข้อนี้ก็ว่าได้ผลทั้งหมด. เพราะฉะนั้น
เราไม่ต้องกลัวว่ามันจะมากมายเกินไปจนเราเข้าใจไม่ได้; เหมือนกับ
ที่พระพุทธเจ้าท่านเปรียบเทียบว่า สิ่งที่เราที่รู้สิ่งนั้นเท่ากับไปไม้ทั้งป่า
ทั้งดง แต่สิ่งที่นำมาสอนให้พวกเขาปฏิบัตินั้นกำมือเดียว ก็หมายถึง
หลักที่ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด โดยความเป็นตัวตน หรือของตน
นั่นเอง.

....

ที่ว่าถ้าได้ยินสิ่งนี้เป็นได้ยินทั้งหมดนั้น ก็เพราะว่าทุกเรื่องมัน
สรุปรวมอยู่ที่นี้ เพราะว่าเรื่องทั้งหมดที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้น ไม่มีเรื่อง
อื่นนอกจากความทุกข์กับเรื่องความดับทุกข์.

ทีนี้ ความยึดมั่นถือมั่นนี้ เป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ในขณะที่ยึดมั่น
ถือมั่นอยู่นั้นแหละเป็นความทุกข์, แล้วในขณะที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น คือ
ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นอยู่นั้น ในขณะนั้นไม่มีทุกข์ การปฏิบัติ
ก็ปฏิบัติเพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น ให้เด็ดขาดลงไปเป็นตลอด
กาล, ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นกลับมาอีก เท่านี้ก็พอแล้ว ไม่มีเรื่อง
อะไรอีกแล้ว.

ที่ว่าปฏิบัติในข้อนี้เป็นการปฏิบัติทั้งหมดนั้น หมายความว่า ท่าน
ลองคิดว่ามีอะไรที่จะเหลืออยู่ ที่ยังไม่ได้ปฏิบัติ. เพราะในขณะที่
ที่บุคคลคนหนึ่ง จะเป็นนาย ก. นาย ข. นาย ง. อะไรก็ตาม มี
จิตใจปราศจากความยึดมั่นถือมั่นอยู่นั้น ในขณะนั้นเขามีอะไรบ้าง?
ขอให้ลองคิดดู.

เราไล่ขึ้นไปตั้งแต่สรณาคมน์ แล้วก็ทาน แล้วก็ศีล แล้วสมาธิ
แล้วก็ปัญญา มรรค ผล นิพพาน เป็นลำดับ.

ข้อแรก เกี่ยวกับสรณาคมน์ :

ถ้าในขณะนั้นเขาเป็นคนเข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
คือว่าเขามีหัวใจว่างจากกิเลสและความทุกข์ เป็นอันเดียวกับหัวใจ
ของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นเขาได้
เข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยที่ไม่ต้องตะโกนว่า พุทธ
สรณ คัจฉามิ เป็นต้นเลย.

การร้องว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ เป็นต้นนั้น มันเป็นพิธี เป็นแบบ เป็นพิธีที่เริ่มต้นด้วยข้างนอก ยังไม่ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่จิตใจ. และถ้าในขณะใดคนใดก็ตาม มีจิตใจว่างจากความยึดมั่น ถือมั่นว่าตัวเรา - ว่าของเรา แม้ในขณะหนึ่ง ครู่หนึ่งก็ตาม; อย่างที่ ท่านทั้งหลายกำลังนั่งอยู่ที่นี้บัดนี้ ถ้าผู้ใดมีจิตใจว่างจากความยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งใด ๆ ว่าเรา - ว่าของเราแล้ว แปลว่าจิตใจกำลังว่าง เข้าถึงความว่างมีความสะอาด สว่าง สงบอยู่. เป็นอันเดียวกันกับหัวใจของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เพราะฉะนั้นชั่วขณะเวลาที่จิตใจว่าง อย่างนี้ ถือว่าเป็นผู้มีศรัทธาคมน์ คือถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.

เลื่อนขึ้นมาถึง การให้ทาน การบริจาค :

การให้การบริจาคนี้ก็หมายความว่า ให้ออกไป ให้หมด ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู หรือของกู. ส่วนการทำบุญที่คิดว่าจะได้ ผลตอบแทนกลับมาหลายเท่า; เช่นทำบุญหน่อยหนึ่งก็ให้ได้วิมาน หลังหนึ่ง อย่างนี้มันเป็นการค้ากำไรเกินควร; ไม่ใช่การให้ทาน.

การให้ทานต้องเป็นการบริจาคสละสลัดสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่น ว่าเรา - ว่าของเรานั้นแหละออกไป. เพราะฉะนั้น ในขณะที่ผู้ใด มีจิตใจว่างจากความรู้สึกว่าตัวเรา - ว่าของเรา ในขณะนั้นเรียกว่า บุคคลนั้นได้บริจาคทานถึงที่สุด เพราะว่าแม้แต่ตัวเขาเองก็ยังไม่ มีแล้วจะเอาอะไรมาเหลืออยู่. ส่วน “ของเรา” ก็พลอยหมดไปตามความที่

ไม่มีตัวเรา; และเมื่อหมดความรู้สึกว่ามีตัวเรา สิ่งที่เป็นของเราก็
สลายตัวลงไปเอง. เพราะฉะนั้นในขณะที่ผู้ใดมีจิตว่างจากตัวตน
ผู้นั้นได้ชื่อว่าได้บำเพ็ญทานอย่างยิ่ง แม้แต่ “ตัวเรา” ก็บริจาคไป
จนหมดสิ้น และพวง “ของเรา” เข้าไปด้วยจนหมดสิ้น; ดังนั้นในขณะที่
ที่มีจิตว่างอันแท้จริงนี้ จึงชื่อว่ามีการบำเพ็ญทานถึงที่สุด.

เลื่อนขึ้นมาถึงเรื่องศิลปะ :

คนที่มีจิตว่างไม่ยึดมั่นถือมั่นตัวตนของตนนั้น เรียกว่าเป็นคน
มีศิลปะที่แท้จริง และเต็มเปี่ยมถึงที่สุดด้วย. ศิลปินนั้นเป็นศิลปะลุ่มลูก
คลุกคลาน คือศิลปะที่ตั้งเจตนาว่าเราจะเว้นอย่างนั้น เราจะเว้นอย่างนี้;
แล้วก็เว้นไม่ได้ ลุ่มๆ ดอนๆ อยู่นั่นเอง เพราะว่าไม่รู้จักปล่อยวาง
ตัวตนเสียก่อน.

ไม่รู้จักปล่อยวางของตนเสียก่อน คือไม่มีความว่างจากตัวตน
เสียก่อน ศิลปะก็มีขึ้นไม่ได้; แม้จะมีก็ลุ่มๆ ดอนๆ ไม่เป็นอริยกันตศิลปะ
คือไม่เป็นศิลปะชนิดที่พอใจของพระอริยเจ้าได้ เป็นแต่โลกียศิลปะ ที่ลุ่มๆ
ดอนๆ อยู่เรื่อย ไม่เป็นโลกุตตรศิลปะขึ้นมาได้. ถ้าเมื่อใดมีจิตว่าง
แม้ชั่วขณะหนึ่งวันหนึ่ง หรือคืนหนึ่งก็ตาม ก็นับว่ามีศิลปะที่แท้จริง
ตลอดเวลาเหล่านั้น.

เลื่อนขึ้นมาเรื่องสมาธิ:

จิตว่างนั้น เป็นสมาธิอย่างยิ่ง เป็นจิตที่ตั้งมั่นอย่างยิ่ง, สมาธิที่พยายามปลุกปล้ำล้มๆ ลุกๆ มันก็ยังไม่ใช่สมาธิ; และยิ่งสมาธิที่มีความมุ่งหมายเป็นอย่างอื่นนอกไปจากเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์แล้ว ล้วนแต่เป็นมิจฉาสมาธิทั้งนั้น.

ท่านต้องทราบไว้ว่า มันมีทั้งมิจฉาสมาธิ และสัมมาสมาธิ. เพราะฉะนั้นคำว่า “สมาธิ” ในที่นี้ เราหมายถึงสัมมาสมาธิ ถ้าเป็นสมาธิอย่างอื่นก็เป็นมิจฉาสมาธิไปหมด. จิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าเรา - ว่าของเราเท่านั้น ที่จะมั่นคงเป็นสมาธิได้อย่างแท้จริง และสมบูรณ์ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีจิตว่างจึงเป็นผู้ที่มีสมาธิอย่างถูกต้อง.

เลื่อนขึ้นมาถึงเรื่องปัญญา :

ปัญญายังป่งชัดว่า รู้ความว่าง หรือเข้าถึงความว่าง หรือเป็นตัวความว่างนั้นเองก็ตาม นั่นเป็นตัวปัญญาอย่างยิ่ง; เพราะว่าขณะที่มีจิตว่างนั้น เป็นความเฉลียวฉลาดอย่างยิ่ง. ขณะที่เป็นการว่างอย่างนี้ก็คือ ขณะที่โมหะหรืออวิชชาเข้ามาครอบงำอยู่ แล้วทำให้ยึดมั่นถือมั่นนั่นนี่ ว่าเป็นตัวตนหรือของตน.

ลองคิดดูก็จะเห็นได้ง่ายๆ ชัดแจ้งด้วยตนเองว่า พอสิ่งเหล่านี้ออกไปแล้วมันจะว่างได้อย่างไร; เพราะว่าความว่างมันเพิ่งเข้ามาต่อเมื่อมีอวิชชา หลงยึดมั่นว่าเป็นตัวเราว่าของเรา. ขณะใดที่จิตว่างจากความว่างอย่างนี้ เข้าถึงความว่างจากตัวเราว่างจากของเรา มันก็ต้อง

เป็นความรู้หรือเป็นปัญญาเต็มที เพราะฉะนั้นผู้ที่ฉลาดเขาจึงพูดว่า ความว่างกับปัญญา หรือสติปัญญานี้เป็นสิ่งเดียวกัน; ไม่ใช่เป็นของสองสิ่งที่เหมือนกัน แต่ว่าเป็นสิ่งเดียวกันเลย.

ข้อนี้ย่อมาหมายความว่า ปัญญาที่แท้จริง หรือถึงที่สุดของปัญญานั้น ก็คือความว่างนั่นเอง คือว่างจากโมหะที่หลงยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง. หมายความว่าพอเอาอันนี้ออกไปเสีย จิตก็ถึงสภาพเดิมของจิตที่เป็นจิตแท้ คือปัญญา หรือสติปัญญา.

แต่คำว่า “จิต” อย่างที่กล่าวในที่นี่ มีความหมายเฉพาะในเรื่องที่กล่าวนี้เท่านั้น; คนอื่นอาจให้ความหมายแก่คำว่าจิตเป็นอย่างอื่น ซึ่งไม่ได้เป็นจิตที่เป็นอันเดียวกันกับปัญญาอย่างนี้ก็ได้. ฉะนั้นท่านทั้งหลายอย่าได้เอาไปปนกัน ที่พูดว่าจิต ๘๘ ดวง จิต ๑๒๑ ดวงนั้น ไม่ใช่เรื่องนี้ คนละเรื่องกัน. สิ่งที่เราจะเรียกว่าจิตแท้ที่เป็นอันเดียวตัวเดียวกันกับปัญญานั้น เราหมายถึงจิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน.

ที่จริงสภาพอันนี้ก็ไม่ควรที่จะเรียกว่าจิตเลย ควรจะเรียกว่าความว่าง แต่โดยเหตุที่มันเป็นเรื่องที่รู้อะไรได้เราจึงเรียกว่าจิต หรือกลับมามีเรียกว่าจิตอีกทีหนึ่ง. นี่มันแล้วแต่พวกไหนจะนิยมพูดอย่างไร แต่ถ้าจะพูดไปตามที่เป็นจริง หรือตามธรรมชาติจริงๆ ก็พอจะพูดได้ว่าธรรมชาติเดิมแท้ของจิตก็คือสติปัญญา คือจิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น เพราะฉะนั้น ในความว่างนั่นเองจึงเป็นปัญญาอยู่โดยสมบูรณ์.

เลื่อนขึ้นไปถึงมรรค - ผล - นิพพาน :

มรรค ผล นิพพาน นั้นแหละคือความว่างในระดับหนึ่ง ๆ สูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงนิพพานที่เรียกว่า “*ปรมสุญญตา*” หรือ “*ปรมสุญญ*” คือว่างอย่างยิ่ง.

นี่ท่านจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ *สธนา* คมนั้นขึ้นไป แล้วถึงทาน แล้วถึงศีล ถึงสมาธิ ถึงปัญญา ก็ไม่มีอะไรนอกจากความว่าง ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตน; และ มรรค ผล นิพพาน ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ แต่เป็นความว่างขั้นเด็ดขาด ขั้นที่ถึงที่สุด.

ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ได้ฟังข้อนี้คือได้ฟังทั้งหมด ได้ปฏิบัติข้อนี้คือได้ปฏิบัติทั้งหมด และได้รับผลจากข้อนี้คือการได้รับผลทั้งหมด โดยประโยคเพียงประโยคเดียวว่า สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย - สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเรา - ว่าของเรา. นี่จึงพยายามเก็บขึ้นมาด้วยตัวเองให้ได้ว่า ความหมายของคำว่า “ความว่าง” นั้นเป็นอย่างไร.

.....

ที่นี้เราลองมานึกถึงสิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวงนี้ไม่มีอะไรอื่นนอกจากสิ่งที่เรียกว่า “*ธรรม*”.

ในภาษาบาลีคือคำว่า *ธมฺม* ในภาษาสันสกฤตเขียนว่า *ธฺรม* ในภาษาไทยเรียกว่า “*ธรรม*” เฉย ๆ สามเสียงนี้แม้จะออกเสียง

ต่างกันอย่างไร ก็หมายถึงธรรมะซึ่งแปลว่า “สิ่ง” เท่านั้นแหละ; “สัพเพ ธมฺมา” ก็แปลว่าสิ่งทั้งปวง.

ท่านต้องทำในใจให้แจ่มแจ้ง เล็งถึงสิ่งทั้งปวงกันก่อน ว่าถ้าเราพูดเป็นไทยๆ ว่า “สิ่งทั้งปวง” แล้วมันหมายถึงอะไรบ้าง? มันต้องหมายถึงสิ่งทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไรหมด จะเป็นเรื่องโลกหรือเรื่องธรรมะก็คือสิ่งทั้งปวง จะเป็นฝ่ายวัตถุ หรือฝ่ายจิตใจก็คือสิ่งทั้งปวง, หรือถ้าจะมีอะไรมากไปกว่านั้นอีก คือมากไปกว่าวัตถุและจิตใจ คือมีสิ่งที่สามขึ้นมาอีก ก็ยังเรียกว่าสิ่งทั้งปวง อยู่ในคำว่า “ธรรม” อยู่นั่นเอง. เพราะฉะนั้น อาตมาจึงแนะนำให้ท่านทั้งหลายรู้จักสังเกตว่า :-

- ตัวโลกคือสิ่งทางวัตถุ กล่าวคือ ตัวโลกทั้งหมดในฝ่ายวัตถุ-ธรรม; นี้ประเภทหนึ่ง ก็คือ **ธรรม**.
- แล้วตัวจิตใจที่จะรู้จักโลกทั้งหมดทั้งสิ้น ก็คือ **ธรรม**.
- ถ้าว่าใจกับโลกกระทบกัน การกระทบนั้นก็เป็น **ธรรม**.
- แล้วผลของการกระทบนั้นเกิดอะไรขึ้น เกิดเป็นความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ขึ้นก็ตาม หรือเกิดเป็นสติปัญญา รู้ยิ่งแจ่มแจ้งไปทางความเป็นจริงก็ตาม มันก็เรียกว่า **ธรรม** ทั้งนั้น.
- จะเกิดถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว ก็เรียกว่า **ธรรม** ทั้งนั้น.
- ที่นี้สติปัญญาก่อให้เกิดความรู้ เป็นระบบต่างๆ ขึ้นมา อันนี้ก็คือ **ธรรม**.

- ความรู้^{นั้น}เป็นเหตุให้เกิดการปฏิบัติ เป็นศีล สมาธิ ปัญญา หรือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา การปฏิบัติ^{นั้น}ก็คือ **ธรรม**.
- ครั้นปฏิบัติสิ่งต่างๆ ลงไปแล้วผลย่อมจะเกิดขึ้น สรุปแล้ว เรียกว่า มรรค ผล นิพพาน เหล่านี้เป็นผลที่เกิดขึ้น แม้ผล^{นี้} ก็คือ **ธรรม**.

....

สรุปแล้วมันคือธรรมทั้งนั้น กินความมาตั้งแต่เปลือกแท้ๆ กล่าวคือโลกหรือวัตถุ. แล้วกินความจนถึงจิตใจ ถึงการกระทบระหว่างใจกับโลก ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการกระทบ เป็นความผิด ความถูก ความดี ความชั่ว, กระทั่งเป็นวิชาความรู้ชนิดที่ให้เกิดความรู้ทางธรรมะ การปฏิบัติธรรมะ และมรรค ผล ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมะ. ^{นี้} ถ้าเห็นหมดนี้แต่ละอย่างๆ ชัดเจนแล้ว ก็เรียกว่าเห็นสิ่งทั้งปวง.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สิ่งทั้งปวงดังที่วามัน^{นี้}แหละ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นส่วนไหนเลย ว่าเป็นเรา หรือว่าเป็นของเรา; คือส่วนที่เป็นวัตถุหรือร่างกายก็ยึดถือไม่ได้ ส่วนที่เป็นจิตเป็นใจก็ยิ่งยึดถือไม่ได้ เพราะมันยังเป็นมายา ยิ่งไปกว่าส่วนที่เป็นวัตถุเสียอีก. เพราะฉะนั้น จึงมีคำตรัสว่า ถ้าจะยึดถือตัวตนกันแล้ว น่าจะยึดถือที่วัตถุดีกว่า เพราะมันยังเปลี่ยนแปลงช้ากว่า ไม่มายาหลอกหลวงเหมือน

จิตใจ อย่างที่เราเรียกกันว่านามธรรมนั้น.

จิตใจในที่นี้ ไม่ได้หมายถึง “จิต” อันเป็นตัวเดียวกันกับความว่างอย่างที่กล่าวเมื่อตะกี้ แต่หมายถึงจิตที่เป็นความรู้สึกทางจิต หรือ *mentality* ต่างๆ อันเป็นจิตที่คนธรรมดารู้จัก.

ที่นี่ การกระทบระหว่างโลกกับจิตใจ มีผลเป็นความรู้สึกต่างๆ เป็นความรัก ความเกลียด ความโกรธ เหล่านี้ก็คือกรรมะ ซึ่งก็ยังมียึดถือไม่ได้ เพราะมันเป็นมายาที่เกิดจากมายา ที่เป็นไปฝ่ายกิเลสแล้วยังเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ที่จะไปยึดถือเข้า.

แม้ว่าเป็นฝ่ายสติปัญญา ก็ยังสอนไม่ให้ยึดถือ ว่าเรา - ว่าของเรา เพราะว่าเป็นเพียงสักว่าธรรมชาติ. ถ้าไปยึดแล้วจะเกิดความหลงผิดขึ้นมาใหม่ จะมีตัวเราและมีของเรา คือมีเราผู้มีสติปัญญา และมีสติปัญญาของเรา; เป็นความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมากก็เป็นความหนักเนื่องด้วยการยึดถือนั้น จะเกิดความรวนเรไปตามความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านั้น แล้วก็ในทุกข์.

แม้มาถึงความรู้ ก็ให้ถือว่าเป็นสักแต่ว่าความรู้. อย่าเข้าไปหลงยึดมั่นถือมั่น จะเกิดอาการของสี่ลัพท์ตปราคมาสต่างๆ ขึ้นมาแล้วก็ต้องเป็นทุกข์ โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวเพราะเหตุนั้น.

การปฏิบัติธรรมะนั้นก็เหมือนกัน มันเป็นสักว่าการปฏิบัติ เป็นความจริงของธรรมชาติ ทำลงไปอย่างไรผลย่อมเกิดขึ้นอย่างนั้น โดยสมส่วนกันเสมอ; จะไปเอามาเป็นเรา เป็นของเราไม่ได้. เพราะถ้าเกิด

ไปยึดมั่นถือมั่นก็คือหลงผิดขึ้นมาอีกเป็นการสร้างตัวตนที่ลมๆ แล้งๆ ขึ้นมาอีก แล้วมันก็ต้องทุกข์เหมือนกับที่ไปยึดในเรื่องกามารมณ์ ยึดในเรื่องผิดๆ อย่างอื่นเหมือนกัน.

พอมาถึงมรรค ผล นิพพาน นั่นก็คือธรรมะหรือธรรมชาติที่เป็นอย่างนั่นเอง. หรือแม้ที่สุดตัวความว่างเองก็สักแต่ว่าธรรมชาติ, พระนิพพานเอง ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกันกับความว่าง ก็เป็นสักแต่ว่าธรรมชาติ. ถ้าไปยึดถือเข้าก็เป็นผิดนิพพาน หรือผิดความว่าง ผิดตัวนิพพาน; เพราะฉะนั้นพยานหรือว่าความว่างจริง ไม่ใช่วิสัยที่จะถูกยึดมั่น-ถือมั่นว่าตัวหรือว่าของตัวได้.

เป็นอันกล่าวได้ว่า ถ้ามีผู้ใดยึดมั่นลงไปทีนิพพาน หรือ ความว่าง ย่อมจะผิดตัวความว่าง, หรือผิดตัวนิพพานทันที.

นี่คือการบอกให้ทราบทั่ว ทุกอย่างไม่มีอะไรนอกจากธรรมะ ไม่ได้เป็นอะไรเลยนอกจากธรรมะ.

.....

คำว่า ธรรมะนี้ หมายความว่า ธรรมชาติ, ธรรมชาติ เท่านั้นเอง.

ที่ว่าธรรมะล้วนๆ ไม่มีอะไรเจื่อนนี่คือธรรมชาติ ถือเอาหลักให้ตรงตัวพยัญชนะว่าธรรมะได้เลย; กล่าวคือ คำว่าธรรมะนี้ แปลว่าสิ่งที่ทรงตัวมันอยู่ ถ้าสิ่งใดมีการทรงตัวอยู่แล้ว สิ่งนั้นเรียกว่าธรรมะ และต้องแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท : สิ่งที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง นี้ประเภท

หนึ่ง, สิ่งที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรรุ่งแตงนี่อีกประเภท
หนึ่ง, ท่านไปดูเอาเองจะพบว่ามันมีเพียงสองสิ่งเท่านั้น.

สิ่งที่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง เพราะมีอะไรรุ่งแตงนั่นมันมีการ
ทรงตัวมันเอง อยู่ที่ความไหลเวียนเปลี่ยนแปลงนั่นเอง หรือว่า กระแส
ความไหลเวียนเปลี่ยนแปลงนั่นแหละคือตัวมันเอง. นี่คือความหมาย
ของคำว่าธรรมะ คือทรงตัวอยู่.

ส่วนสิ่งใดที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง เพราะไม่มีเหตุ ไม่มี
ปัจจัย; สิ่งนี้หมายถึงพระนิพพาน หรือความว่างอย่างเดียวเท่านั้น.
สิ่งนี้มันก็มีการทรงตัวมันเองอยู่ได้ ด้วยการไม่เปลี่ยนแปลง คือภาวะ
แห่งการไม่เปลี่ยนแปลง นั่นแหละคือตัวมันเองในที่นี้ มันจึงเป็นธรรมะ
ประเภทที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง.

แต่ทั้งประเภทที่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลงก็ตาม และไม่ไหลเวียน
เปลี่ยนแปลงเลยก็ตาม มันก็สักแต่ว่า ธรรมะ คือสิ่งที่ทรงตัวมันเองอยู่
ได้โดยภาวะอย่างหนึ่งๆ. ฉะนั้น จึงไม่มีอะไรมากไปกว่าธรรมชาติ,
จึงไม่มีอะไรมากไปกว่าที่จะเป็นเพียงธรรมชาติ, จึงว่าธรรมชาติ
เท่านั้น ไม่มีอะไร มีแต่ธรรมะเท่านั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

เมื่อเป็นธรรมะเท่านั้นแล้ว จะไปยึดถือว่าเรา - ว่าของเรา
ได้อย่างไร? หมายความว่า เป็นเพียงธรรมชาติ ซึ่งในภาษาบาลี
เรียกว่าธรรมะ. คำว่าธรรมะในกรณีอย่างนี้แปลว่าธรรมชาติ หรือ
ธรรมดา ซึ่งหมายความว่า เป็นตถตา คือมันเป็นอย่างนั่นเอง เป็น

อย่างอื่นไม่ได้. เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นเพียงธรรมชาติ. สิ่งทั้งปวงจึงไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ หรือธรรมะก็ไม่มีอะไรนอกจากสิ่งทั้งปวง. ดังนั้นก็แปลว่าสิ่งทั้งปวงคือธรรมะ.

ธรรมะแท้จะต้องว่างจากตัวตนหมด. ไม่ว่าธรรมะส่วนไหน ข้อไหน ชั้นไหน ประเภทไหน ธรรมะจะต้องเป็นอันเดียวกับความว่าง คือว่างจากตัวตนนั่นเอง. เพราะฉะนั้นเราต้องทำให้พบความว่างในสิ่งทั้งปวง หรือว่าจะศึกษาความว่างก็ต้องศึกษาที่สิ่งทั้งปวง ซึ่งรวมเรียกสั้นๆ ว่าธรรมะ. หรือจะพูดเป็น *logic* ว่า สิ่งทั้งปวงก็สักแต่เท่ากับธรรมะ, ธรรมะเท่ากับสิ่งทั้งปวง, หรือสิ่งทั้งปวงเท่ากับความว่าง; เพราะฉะนั้น ความว่างเท่ากับธรรมะ แล้วแต่จะพูด. แต่ให้รู้ความจริงว่ามันไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ ที่เป็นความว่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่นเลย ว่าเราหรือว่าของเราก็ตาม.

ในที่นี้จะเห็นได้ชัดว่า ความว่างนี้ หรือของว่างนี้ ก็คือ ความจริงของสิ่งทั้งปวง. ต้องหมดความหลงโดยประการทั้งปวงเท่านั้น จึงจะเห็นความว่าง; หรือถ้าเห็นความว่างนั้น ก็คือปัญญาที่ไม่หลงปัญญาแท้ที่บริสุทธิ์ที่ไม่หลง.

แต่ที่นี้ มันมีธรรมอีกประเภทหนึ่ง คือธรรมะประเภทอวิชชา หรือความหลงผิด; เป็น *reaction* ที่เกิดมาจากการที่จิตใจกระทบกันกับวัตถุหรือโลก. เพราะดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เมื่อจิตใจหรือธรรมะประเภทจิตใจกระทบกันกับธรรมะประเภทวัตถุนี้ ย่อม

มี *reaction* เป็นความรู้สึก; ในความรู้สึกนี้เดินไปทางวิชาก็ได้ เดินไปทางวิชา คือรู้แจ้งก็ได้ มันแล้วแต่สิ่งแวดล้อม แล้วแต่สภาพ ตามที่เป็นอยู่จริงของสังขารกลุ่มนั้น หรือของธรรมะกลุ่มนั้น มันจะเป็นไปในรูปไหน. เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมะอีกไม่ใช่อื่น แต่เป็น ธรรมะฝ่ายวิชา ทำให้เกิดความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นไปในทางที่มี ตัวตนหรือของของตน. แต่อย่าลืมนานี้ก็คือสักแต่ธรรมะ เนื้อแท้ ของมันก็คือความว่าง.

.....

อย่าลืมนะ วิชาก็คือความว่างเท่ากันกับวิชา หรือเท่ากันกับ นิพพาน มันเป็นธรรมะเท่านั้น.

ถ้าเรามองมันเป็นแต่ธรรมะเท่านั้นแล้ว เราจะเห็นว่าว่างจาก ตัวตนอยู่เรื่อย; แต่ธรรมะในขั้นนี้ แม้จะเป็นสิ่งเดียวกันกับความว่าง อย่างนี้ มันก็มีผลไปอีกทางหนึ่งตามแบบของวิชา คือให้เกิดเป็น มายา ว่าตัวว่าตนขึ้นมาได้ในความรู้สึก หรือในความยึดถือ. เพราะ ฉะนั้น จึงต้องระวังให้ดีในธรรมะประเภทที่เป็นความยึดมั่นถือมั่นหรือ เป็นประเภทของวิชา และมันก็รวมอยู่ในสิ่งทั้งปวง รวมอยู่ในคำว่าสิ่ง ทั้งปวงคำเดียวกันด้วย.

ถ้าเรารู้สิ่งทั้งปวงจริงๆ แล้ว ความรู้สึกที่ยึดมั่นถือมั่นที่เป็น วิชาอันนี้ไม่อาจเกิด; ทีนี้หากว่าเราไม่รู้ธรรมะ หรือไม่รู้สิ่งทั้งปวง

ปล่อยให้ตามอำนาจของสัญชาตญาณของสัตว์ที่ยังโง่งยังหลงอยู่ มันจึงได้ช่องได้โอกาสแก่กรรมะฝ่ายอวิชาหรือฝ่ายยึดมั่นถือมั่นไปเสียตะพึด; ฉะนั้นคนเราจึงมีแต่ความยึดมั่นถือมั่นกันอยู่คล้ายกับว่าเป็นมรดกที่ตกทอดมาตั้งแต่ไม่รู้ว่าเป็นใคร.

เราจะเห็นได้ว่า พอเกิดมาก็ได้รับการอบรม แวดล้อมโดยเจตนาบ้างไม่เจตนาบ้าง ให้เป็นไปตามในทางกรรมะฝ่ายที่ไม่รู้ คือเป็นแต่ในทางยึดมั่นว่าตัวตนว่าของตนทั้งนั้น การอบรมให้รู้ในทางไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนนี้ ไม่ได้ทำกันเลย.

เด็ก ๆ เกิดมาไม่ได้รับการอบรมเรื่องไม่ใช่ตัวตนอย่างนี้กันเลย มีแต่ได้รับการอบรมไปในทางมีตัวตนทั้งนั้น. แต่อย่าลืมนึกว่าเด็ก ๆ เกิดมานั้น จิตอันเดิมของเด็ก ๆ นั้นยังไม่มีตัวตนอะไรมากมาย; แล้วมาได้รับการแวดล้อมให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตน. พอลืมตาพอรู้สึกอะไรได้ก็ต้องมีการแวดล้อมให้ยึดถือว่า พ่อของตนแม่ของตนที่อยู่อาศัยของตน อาหารของตน; แม้แต่งานสำหรับจะกินข้าวก็ต้องไปนี้เป็นของตน คนอื่นมากินไม่ได้.

อาการที่เป็นไปเองโดยไม่ตั้งใจ *autonomy* อย่างนี้เกิดขึ้นเรื่อย คือความรู้สึกว่าตัวตนนี้เกิดขึ้นมา แล้วเจริญงอกงามขึ้นเรื่อย. ส่วนความรู้สึกที่ตรงกันข้าม ไม่เป็นไปในทางตัวตนนั้นไม่มีเลย; แล้วมันจะเป็นอย่างไร กว่าที่จะเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นคนแก่คนเฒ่านี้. มันก็หนาไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น หรือกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่นว่า

เป็นตัวเป็นตน.

นี่แหละ เราจึงมีตัวตนเป็นชีวิต, มีชีวิตเป็นตัวตน; คือมีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนั้นแหละเป็นชีวิต. หรือชีวิตตามธรรมดาก็คือสัญญาตญาณแห่งการยึดมั่นว่าตัวตน; แล้วเรื่องมันจึงเป็นไปในทางที่มีแต่จะเป็นทุกข์. เป็นความหนัก กดทับ บีบคั้น ร้อยรัด พัวพัน หุ้มห่อ เสียบแทง เผาผลาญ ซึ่งเป็นอาการของความทุกข์ทั้งนั้น.

เป็นอันว่า ถ้าลงยึดมั่นถือมั่นแล้ว แม้ในฝ่ายดีในด้านดีก็เป็นความทุกข์ ทีนี้ โลกมาสมมติฝ่ายดีหรือด้านดีกันแบบนี้ มันจึงหมายถึงความผิด หรือความชั่ว หรือความทุกข์ตามแบบของพระอรหันต์ เพราะว่ามันยังไม่ว่าง มันยังงุ่นไปเหมือนกัน; ต่อเมื่อมีความว่างอยู่เหนือมันจึงจะไม่ทุกข์.

.....

หลักใหญ่ของพุทธศาสนาจึงไม่มีอะไรมากไปกว่าการกำจัดสิ่งนี้เสียเพียงคำเดียวเท่านั้น กล่าวคือ กำจัดความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน หรือของตนนี้เสีย; โดยอาศัยบทที่ว่า สัพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย นันเอง ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้.

ทีนี้เมื่อตัวเรามาเป็นตัวเดียวกันกับความยึดมั่นถือมั่น อย่างเป็นตัวเดียวกันแต่ตั้งนี้แล้ว เราจะทำอย่างไร? ใครจะช่วยเรา? หรือว่าถ้าจิตมันเป็นอย่างนี้เสียเองแล้ว ใครจะไปช่วยจิต? อย่างนี้ก็ไม่ได้.

ลองตั้งปัญหาขึ้นมาอย่างนี้. มันก็ไม่มีอะไรอีก มันก็คือจิตนั้น
อีกนั่นแหละ. เพราะได้กล่าวมาแล้วว่า ไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ :
ความผิดก็ธรรมชาติ ความถูกก็ธรรมชาติ ความทุกข์ก็ธรรมชาติ ความดับทุกข์
ก็ธรรมชาติ เครื่องมือแก้ไขดับทุกข์ก็ธรรมชาติ ตัวเนื้อหนังร่างกายก็ธรรมชาติ
ตัวจิตใจก็ธรรมชาติ; เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอะไรนอกจากที่ธรรมชาติจะต้อง
เป็นไปในตัวมันเอง โดยอาศัยกลไกที่เป็นไปได้ในตัวมันเอง. อย่างนี้
เราจะเรียกว่าเป็นบุญหรือเป็นบาปก็สุดแท้.

ถ้าใครคนใดคนหนึ่ง เมื่อได้กระทบโลกนี้มากเข้า เกิดเป็นไป
ในทางสติปัญญา อย่างนี้ก็บุญ. ที่นี้ใครคนหนึ่ง เมื่อได้กระทบ
กับโลกนี้มากเข้า เป็นไปในทางความโง่ ความหลงมากขึ้น อย่างนี้
มันก็เป็นบาป.

เราสังเกตดูจะเห็นได้ว่า ไม่มีใครเสียเปรียบใคร. เราเกิดมาก็
อย่างนี้ด้วยกันทุกคน คือเราก็มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ อยู่
ด้วยกันทุกคน; แล้วข้างนอกก็มีรูป มีเสียง มีกลิ่น มีรส มีสัมผัส มี
อัมมารมณฺฑ์ ให้ด้วยกันทุกคน; แล้วก็มีโอกาสที่จะกระทบกับสิ่งเหล่านี้
ได้ด้วยกันทุกคน, และกระทบเหมือนกันทุกคน. แต่แล้วทำไม
มันจึงแยกเดินไปในทางโง่บ้าง ฉลาดบ้าง? เพราะฉะนั้นที่แยกเดิน
ไปในทางฉลาดก็นับว่าเป็นกุศลหรือเป็นบุญ, ที่มันแยกเดินไปในทาง
โง่ก็เป็นบาปเป็นอกุศล.

แต่มันยังดีอยู่ว่า ธรรมะนี้ ดูข้างจะเป็นเครื่องคุ้มครองคน

เสียจริงๆ โดยที่มีหลักอยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าถูกความทุกข์เข้าแล้วยอม
รู้จักหลาบ รู้จักจำ. เหมือนอย่างว่าเด็ก ๆ เอามือไปจับขยำเข้าที่ไฟ
อย่างนี้ มันก็คงไม่ยอมขยำอีก เพราะมันรู้จักหลาบ รู้จักจำ. แต่ว่า
นี่มันเป็นเรื่องทางวัตถุ มันง่าย. ส่วนเรื่องที่เราไปขยำเอาไฟ คือ ความ
ยึดมั่นถือมั่น หรือความโลภ ความโกรธ ความหลงเข้านี้ โดยมาก
มันกลับไม่รู้สึกรู้ว่าเราขยำไฟ มันก็เลยไม่มีอาการที่ว่า รู้จักหลาบ รู้จัก
จำ มันกลับเห็นไปด้วยความหลงนั้นว่าเป็นของน่ารัก น่าปรารถนา
ไปเสีย.

.....

การที่จะแก้ไขได้ก็มีอยู่ทางเดียวคือว่า รู้จักมันอย่างถูกต้องว่า
ธรรมะนี่คืออะไร จนรู้ว่าธรรมะนี่คือไฟ คือยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ มันก็จัก
เป็นไปในทางสติปัญญา รู้จักหลาบ รู้จักจำต่อการที่จะไปเที่ยวยึดมั่น
ถือมั่นอะไร ว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา แล้วเกิดไฟขึ้นมา. สิ่งนี้มันเป็น
ไฟเผาใจไม่ใช่ไฟไหม้มือ แต่บางทีมันเผาลึกเกินไปจนไม่รู้สึกรู้ว่าเป็น
ไฟหรือเป็นความเร่าร้อน; ฉะนั้นคนจึงจมอยู่ในกองไฟ หรือในวิภว-
สงสาร อันเป็นกองไฟที่ร้อนอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าเตาหลอมเหล็กอย่างนี้.

ถ้าเรามองเห็นเช่นเดียวกับที่เด็กขยำไฟ และไม่ยอมจับไฟ
ต่อไปแล้ว มันก็ไปตามทางนั้นได้. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่าน
จึงได้ตรัสอธิบายข้อนี้ไว้ว่า เมื่อเห็นโทษของความยึดมั่นถือมั่นเมื่อใด

จิตก็จะคลายจากความยึดมั่นถือมั่นเมื่อนั้น.

นี่แหละปัญหามันมีอยู่ว่า เราเห็นโทษของการยึดมั่นถือมั่น หรือยัง ถ้ายังก็ยังไม่คลาย ถ้าไม่คลายก็ไม่ว่าง ภาชิตในมัชฌิมนิกาย มีอยู่อย่างนี้ เป็นรูปพุทธภาชิต. และยังตรัสไว้ในที่อีกแห่งหนึ่งว่า เมื่อใดเห็นความว่าง เมื่อนั้นจึงจะพอใจนิพพาน. ย้อนไปดูอีกทีหนึ่งว่า “เมื่อใดเห็นโทษของความยึดมั่นถือมั่น เมื่อนั้นจิตจึงจะคลายจากความยึดมั่นถือมั่น” เมื่อคลายจากความยึดมั่นถือมั่น เมื่อนั้นจะมีโอกาสมองเห็นสิ่งที่เราเรียกกันว่าความว่าง คือว่างจากตัวตน.

พอเริ่มเห็นความว่างจากตัวตนเท่านั้น จิตจะเห่ไปพอใจในอายตนะนั้นคือนิพพาน. อายตนะนั้นคือนิพพาน ก็หมายความว่า นิพพานก็เป็นเพียงสิ่งสิ่งหนึ่งที่เราจะรู้จักได้เท่านั้น สิ่งใดที่อยู่ในวิสัยที่เราจะรู้จักมันได้โดยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจแล้ว สิ่งนั้นๆ เรียกว่า “อายตนะ” ทั้งนั้น.

ท่านได้ลดเอานิพพานนี้ลงมาให้เป็นอายตนะอันหนึ่งเหมือนกับอายตนะทั้งหลาย แล้วเรา仍将ใจจนถึงกับไม่รู้จักอายตนะนี้ได้ อย่างไร. มันมีอยู่ได้ต่อเมื่อเห็นว่างจากตัวตน เพราะคลายความยึดมั่นถือมั่น จึงจะพอใจในอายตนะคือนิพพาน.

.....

การที่จะให้พอใจนิพพาน นั้นมันยาก ยากเหมือนกับที่กล่าวมา

แล้วว่า เรามีชีวิตเป็นความยึดมั่นถือมั่นอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น จึงไม่คลาย, ไม่เห็นว่าง ไม่พอใจในอายตนะคือนิพพาน.

เราจะมองเห็นความจริงข้อนี้ได้ โดยมองออกไปถึงศาสนาอื่น ดูบ้าง ในศาสนาอื่นนั้นไม่มีคำว่าอัตตวาทุปาทาน. *อัตตวาทุปาทาน* แปลว่าความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเราว่าของเรา. เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น? เพราะเหตุว่าในลัทธิอื่นนั้น เขามีตัวเราสำหรับให้ยึดมั่นถือมั่น เพราะฉะนั้น จึงไม่ถือว่าการยึดมั่นถือมั่นว่า “ตัวเรา” นี้เป็นของผิด มันกลายเป็นเรื่องถูกไป มันกลายเป็นความมุ่งหมายของศาสนา หรือของลัทธิอื่นๆ ไปทีเดียว คือว่าสอนให้เข้าถึงสภาพที่เป็น “ตัวเรา” ให้ได้ เพราะฉะนั้น เขาจึงไม่มีคำว่า อัตตวาทุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเรา ซึ่งพุทธศาสนาสอนว่าต้องละเสีย เขากลับมีตัวเราให้ยึดถือ.

ในพุทธศาสนาเรามีอัตตวาทุปาทาน คือกำหนดชื่อลงไปว่า นี่เป็นกิเลส นี่เป็นความโง่ นี่เป็นความหลง คือความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเรา. เพราะฉะนั้น หลักปฏิบัติจึงมีอยู่ตรงที่ให้ละอัตตวาทุปาทานนี้เสีย และคำสอนเรื่องอนัตตวจึงมีแต่ในพุทธศาสนา; ไม่มีในคำสอนลัทธิอื่น ซึ่งสอนให้มีอัตตวาให้ยึดมั่นถือมั่นเข้าถึงให้ได้. ส่วนเรานี้ให้ทำลายความรู้สึกว่าตัวตนเสียให้หมดเลย ให้เห็นสภาพเป็นอนัตตาคือว่างจากอัตตวาของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง.

อนัตตานี้มีพูดกันแต่พวกเราพุทธศาสนา จะมีความรู้ความ

เข้าใจขึ้นมาได้ก็แต่ในหมู่บุคคลที่ถูกสอนว่า สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา
ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น. ถ้าสอนว่ามีอัตตาที่ควรยึดมั่นถือมั่นเสียแล้ว
ก็ไม่มีทางที่จะปฏิบัติเพื่อความว่างจากตัวตนนี้ได้. เพราะฉะนั้นจึง
ต้องสังเกตให้เห็นในข้อที่ว่า มันต้องเห็นโทษของไฟ เราจึงจะกลัวไฟ
ไหม้เรา; เช่นเดียวกับที่เราต้องเห็นโทษของไฟ คือ ราคะ โทสะ โมหะ
หรือไฟของความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวว่าตนซึ่งเป็นต้นเหตุของไฟทั้งปวง
นี้ มันจึงจะค่อยเบือนหายเกลียดขังสิ่งที่เรียกว่าไฟ คือคลายความ
ยึดมั่นถือมั่นเสียได้ไม่คิดที่จะก่อไฟอีกต่อไป.

.....

ที่นี้ก็มาถึง ความว่างที่ว่าถ้าเห็นแล้วจะพอใจในนิพพาน.

เราต้องเข้าใจให้ดีๆ ว่าความว่างนี้เป็นอย่างไร? ความว่าง
ในขั้นแรกก็คือว่า ว่างจากความรู้สึกที่ตัวเรา ว่าของเรา เรียกว่าว่าง.
ถ้าความรู้สึกที่ตัวเรา ว่าของเรามีอยู่แล้ว มันก็ไม่ใช่ความว่าง มัน
เป็นจิตที่กำลังวุ่นอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเรา ว่าของเรา.

เราต้องเอาคำ ๒ คำ ขึ้นมาเป็นเครื่องช่วยการกำหนดจดจำ
ว่า ว่าง กับ วุ่น, ว่างคำหนึ่ง วุ่นคำหนึ่ง. ว่างก็คือว่างจากความรู้สึก
ว่าตัวเราหรือของเรา; วุ่นก็คือ มันวุ่น มันลุ่ม มันปั่นป่วนอยู่ด้วย
ความรู้สึกว่าตัวเรา ว่าของเรา.

ที่ว่า ว่างจากความรู้สึกที่ตัวเรา ว่าของเรา นั้น มันมีอากา

อย่างไร? บาลีที่เป็นพระพุทธานุชาตเรียงไว้ให้ ๔ ข้อ:-

คู่ที่ ๑ “น อหํ กุวจินิ” - รู้สึกว่าไม่มีอะไรที่เป็นตัวเรา.
“น กุสฺสจฺจि กิณฺจนํ กิสมฺณฺจฺจิ” - ความกังวลต่อสิ่งใดหรือในอะไรๆ ก็
ไม่มีว่าเป็นตัวเรา นี้คู่หนึ่ง.

คู่ที่ ๒ ก็ว่า “น มม กุวจินิ” - ไม่มีอะไรที่เป็นของเรา.
“กิสมฺณฺจฺจิ กิณฺจนํ นตฺถิ” - กังวลในสิ่งใดๆ ไม่มีว่าเป็นของเรา.

พูดกันง่ายๆ เป็นไทยๆ คู่หนึ่งก็ว่าไม่รู้สึกรู้ว่ามีเรา แล้วก็ไม่
กังวลอะไรที่เป็นเรา; แล้วอีกคู่หนึ่งก็ว่า ไม่มีอะไรว่าเป็นของเรา แล้ว
ไม่มีกังวลในอะไรว่าเป็นของเรา.

เรารู้สึกว่าไม่มีอะไรเป็นเรา แต่บางทีก็มีเหลืออยู่เป็นกังวล
ว่า จะมีอะไรเป็นเรา; เรารู้สึกว่าไม่มีอะไรเป็นของเรา แต่เราอดสงสัย
ไม่ได้ว่า มันอาจมีอะไรที่ว่าเป็นของเรา.

มันจะต้องมีความเห็นแจ้งเด็ดขาด เคลี้ยงเกลาลงไปว่า มัน
ไม่มีอะไรเป็นเรา และที่เราจะต้องคอยกังวลว่ามันอาจจะมีอะไรที่เป็น
เรา; มันไม่มีอะไรเป็นของเราและไม่มีอะไรที่อาจจะเป็นของเรา ที่เรา
คอยสงสัยกังวล คอยคิด คอยนึก คอยทำอยู่. เมื่อใดจิตใจของใคร
เคลี้ยงไปจากสิ่งทั้งสี่นี้ เมื่อนั้นพระพุทธานุชาตเจ้าท่านถือว่าเป็นความว่าง.
ในอาเนญขสัปปายสูตร มัชฌิมนิกาย บัญญัติไว้อย่างนี้ ในฐานะที่
เป็นพระพุทธานุชาต.

อรรถกถาก็สรุปไว้ดีดื้อๆ ตรงๆ ว่า “น อตฺตเตน” - ไม่เห็นว่าเป็น

ตัวตน “น อตฺตนิเยน” - ไม่เห็นว่าเป็นของตน; นี้ก็พอแล้ว ก็เหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ต้องปราศจากความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน ว่าของตนนั่นเอง.

เมื่อไม่มีความรู้สึกอย่างนี้แล้ว ลองคิดดูเถอะว่ามันจะมีอะไร มันไม่มองเห็นอะไรที่ไหนที่น่าจะเป็นตัวตน หรือเป็นของตน, หรือได้กำลังเป็นตัวตนหรือเป็นของของตนอยู่, หรือว่าควรจะเป็นตัวตนหรือของของตนต่อไปข้างหน้า มันไม่มีทั้งนั้น. อย่างนี้เรียกว่าไม่มีทั้งขณะนั้น และไม่มีทั้งที่จะกังวลข้างหน้าและข้างหลังด้วย; เป็นจิตที่เข้าถึงความว่าง ด้วยการมองเห็นสิ่งทั้งปวงชัดเจน ตามลักษณะที่ถูกต้องของมันว่า ไม่มีส่วนไหนที่มีความหมายของคำว่าตัวตนหรือของตนเลย เป็นธรรมชาติคือธรรมชาติล้วนๆ เหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นอย่างยืดยาว.

นี่แหละคือจิตที่เป็นอันเดียวกับความว่าง, หรือว่าความว่างที่เป็นสิ่งเดียวกับกับจิต, หรือที่เราจะพูดว่าจิตเข้าถึงความว่าง, หรือบางทีก็พูดถอยหลังมาอีกนิดว่า จิตได้รู้ถึงความว่าง ซึ่งทำให้บางคนเกิดความเข้าใจว่าจิตอย่างหนึ่ง ความว่างก็อย่างหนึ่ง.

ที่ใช้คำว่า “เข้าไปรู้ตัวความว่าง” อย่างนี้ยังไม่ถูกต้องนัก. ขอให้เข้าใจว่า ถ้าจิตไม่เป็นอันเดียวกับความว่างแล้ว ไม่มีทางที่จะรู้เรื่องความว่าง และจิตมันก็เป็นความว่างอยู่เองแล้วตามธรรมชาติ; ความโง่ต่างหากที่เข้าไปทำให้ไม่เห็นเป็นความว่าง. พอคความโง่ออกไป

จิตกับความว่างก็เป็นอันเดียวกัน; เพราะฉะนั้นมันจึงรู้ตัวมันเอง
ไม่ต้องไปรู้อะไรที่ไหน คือรู้ความว่าง และเป็นอันรู้ว่าไม่มีอะไรนอกจาก
ความว่างจากตัวตน - จากของตน.

.....

นี่แหละความว่างอันนี้ คือสิ่งสูงสุดเพียงสิ่งเดียว ที่เป็นตัว
พุทธวจนะที่ทรงสอนทรงมุ่งหมาย จนถึงกับพระพุทธเจ้าท่านตรัส
ว่า *ตถาคตภาสิต* คือคำที่ตถาคตกล่าวนั้น มีแต่*สุญญตา* มีแต่เรื่อง
สุญญตา. บาลีสังยุตตนิกายมโหฬารอย่างนี้ และในบาลีนั้นเองก็ว่าธรรมะ
ที่ลึกที่สุด ก็คือเรื่อง*สุญญตา* นอกนั้นเรื่องอื่น. ธรรมที่ลึกจนต้องมี
พระตถาคตตรัสรู้ขึ้นมาในโลกแล้วกล่าวนั้น มีแต่*สุญญตา*; เรื่องนอกนั้น
เรื่องอื่น ไม่จำเป็นจะต้องมีตถาคตขึ้นมากล่าว. ที่นี้ในอีกวรรคหนึ่ง
ในสังยุตตนิกายนั้นว่า *ธรรมที่เป็นประโยชน์แก่อกุลตลอดกาลนาน*
แก่พวกฆราวาสนั้น คือเรื่องสุญญตา.

.....

ที่มาเรื่อง*สุญญตา*นี้ เป็นเรื่องที่อาตมาเคยเล่าให้ฟังหลายครั้ง
หลายหนในที่อื่นว่า :-

มีฆราวาส คหบดี พวกหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และทูล
ขอเรื่องที่จะได้รับธรรมะที่เป็นประโยชน์แก่อกุลตลอดกาลนานแก่พวก

ฆราวาสที่ครองเรือน แอ้อได้อยู่ด้วยบุตร ภรรยา ลูกไล่กระแจะจันทน์
ของหอม พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสูตรนี้ คือ สูตรเรื่องสุญญาตา.

เมื่อเขาวามันยากไป ก็ทรงลดลงมาเพียงเรื่องโสดาปัตติลังคะ
คือข้อปฏิบัติเพื่อความเป็นพระโสดาบัน กล่าวคือให้เข้าถึงพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ให้จริง, แล้วก็มีศีลเป็นอริยกันตศีล คือเป็นที่
พอใจของพระอริยเจ้าได้จริง; แต่แล้วมันก็กลายเป็นว่าถูกพระพุทธเจ้า
ล้อเข้าบ่วง เข้ากับ ของพระองค์ได้สนิท.

พูดอย่างโวหารหยาบๆ ของพวกเราก็คือว่า พระพุทธเจ้าท่าน
ดัมคนพวกนี้สนิท คือว่าเขาไม่เอาเรื่องสุญญาตา พระองค์ยื่นเรื่องที่
หลักสุญญาตาไม่พัน คือบ่วงที่จะคล้องเข้าไปสู่สุญญาตาให้คนเหล่านี้
ไป ให้เขาไปทำอย่างไรที่จะเข้าไปถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
ที่แท้จริง และมีศีลที่เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าได้ มันก็มีแต่เรื่องนี้
คือ มองเห็นความไม่น่ายึดมั่นถ้อมมั่นไปเรื่อย ๆ.

ทีนี้ เรามาคิดว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ผิดหรือเปล่า ในการที่พูด
ว่า เรื่องสุญญาตานี้เป็นเรื่องสำหรับฆราวาส?

ถ้าพระพุทธเจ้าถูก พวกเราสมัยนี้ก็เป็นคนบ้าๆ บอๆ ไป
ทั้งหมด คือผิดไปทั้งหมด เพราะไปเห็นว่า เรื่องสุญญาตานี้ไม่ใช่เรื่อง
สำหรับพวกเราฆราวาสที่ครองเรือน, เรื่องสุญญาตาเป็นเรื่องของผู้ที่
จะไปนิพพานที่หนกไม่รู้. นี่แหละเรากำลังพูดกันอยู่อย่างนี้; แต่
พระพุทธเจ้ากำลังพูดอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องสุญญาตานี้คือเรื่องที่เป็น

ประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสโดยตรง. แล้วใครจะเป็นฝ่ายผิดฝ่ายถูก? ถ้าพระพุทธเจ้าเป็นฝ่ายถูก เราก็ต้องยอมพิจารณาเรื่องสุญญตาว่าจะ เป็นประโยชน์เกื้อกูลตลอดกาลนานแก่ฆราวาสอย่างไร?

ทางที่จะพิจารณาเรื่องนี้ ก็จะต้องมองกันไปตั้งแต่ว่า ใครมัน ทุกข์มากที่สุด ร้อนมากที่สุด หรืออยู่ในใจกลางเตาหลอมยิ่งกว่าใคร? มันก็ไม่มีใครนอกจากพวกฆราวาส. แล้วเมื่อเป็นดังนี้แล้วใครเล่าที่ จะต้องการเครื่องดับไฟ หรือว่าสิ่งที่จะมากำจัดความทุกข์ด้วยประการ ทั้งปวง? มันก็พวกฆราวาสนั่นแหละ พวกที่อยู่กลางกองไฟจึงต้องหา เครื่องดับไฟให้พบในท่ามกลางกองไฟ มันเดินไปที่ไหนไม่ได้; เพราะ ไม่มีอะไรนอกจากไฟ, ไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติชนิดที่ไปยึด เข้าแล้ว เป็นไฟทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นจะต้องหาจุดที่เย็นที่สุดที่กลาง กองไฟนั่นเอง มันก็คือความว่างจากตัวตนของตน คือสุญญตา.

ฆราวาสต้องหาให้พบสุญญตา ต้องอยู่ในขอบวงของสุญญตา ถ้าไม่อยู่ตรงจุดศูนย์กลางของสุญญตาได้ อย่างน้อยอย่างเร็วที่สุด ก็ ควรจะอยู่ในขอบวงของสุญญตาคือรู้เรื่องความว่างตามสมควรที่จะรู้. นี่แหละจึงจะนับว่าเป็นประโยชน์สุดตลอดกาลนานของพวกฆราวาส.

พวกนี้เขาไปถามว่า อะไรจะเป็นประโยชน์สุขเกื้อกูลสิ้นกาล นานแก่พวกข้าพระองค์? พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "สุญญตปปฏิบัติ- ยุตตา โลกุตตรา ธมมา" แปลว่า *ธรรมทั้งหลายที่อยู่เหนือวิสัยโลก ที่เนื่องเฉพาะอยู่ด้วยสุญญตา. โลกุตตรา - อยู่เหนือวิสัยโลก* ก็คือ

ว่ามันอยู่เหนือไฟ; เพราะเราหมายความว่าในที่นี้ว่า โลกนี้มันคือไฟ. ฉะนั้น *โลกุตตรา* ต้องอยู่เหนือไฟ. และที่ว่าเนื่องเฉพาะอยู่ด้วย สุกุญฺดา นั้นมันย่อมต้องถึงตัวความว่าง. ความว่างจากความยึดมั่น ถือมั่น ว่าตัวเราหรือว่าของเรา.

ดังนั้น “*สุกฺกตฺตปฺปฏิสํยุตฺตา โลกุตฺตรา ธมฺมา*” นั้น จึงคือ ของขวัญสำหรับฆราวาสโดยตรง ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงมอบให้ โดยตรง เป็นพระพุทธภาสิตที่ยืนยันอยู่อย่างนี้. ขอให้ลองคิดดูใหม่ ว่ามันจำเป็นเท่าไรที่จะต้องสนใจ และมีเพียงเรื่องเดียวจริงหรือไม่ ไม่ต้องพูดถึงเรื่องอื่นกันเลย.

ในบาลีสันสกृतตนิยานั้น ได้ตรัสยืนยันไว้ชัดว่า *สุกฺกตฺตา คือ นิพพาน นิพพานคือสุกฺกตฺตา*; ในที่แห่งนั้นมันมีเรื่องที่จะต้องให้ตรัส อย่างนั้น ซึ่งเป็นความจริงง่าย ๆ ว่า นิพพานคือสุกฺกตฺตา สุกฺกตฺตา คือ นิพพาน ก็หมายถึงว่างจากกิเลส และว่างจากความทุกข์. ฉะนั้น นิพพาน นั้นแหละคือเรื่องสำหรับฆราวาส. ถ้าฆราวาสยังไม่รู้ความหมาย ของนิพพาน ยังไม่ได้อยู่ในขอบวงของนิพพาน ก็แปลว่าอยู่กลางกองไฟ มากกว่าคนพวกไหนหมด.

นิพพานก็ขยายความออกไปได้ชัด ๆ ว่า ว่างจากความทุกข์ รวมทั้งว่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์; ในขณะที่ใดพวกเรามีจิตใจ ว่างจากตัวตน - ว่างจากของตนอยู่บ้าง ก็เป็นนิพพาน.

เช่นขณะที่นั่งอยู่ที่นี้ เดียวนี้ เวลานี้; อตามายืนยันได้ว่าทุกคน

หรือแทบจะทุกคนนี้ มีจิตว่างจากความรู้สึกว่าตัวตนหรือของตน เพราะมันไม่มีอะไรมาก่อให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้น. มันมีแต่คำพูดที่อาตมากำลังกล่าวไปในทางที่ทำให้เกลียดชังตัวตน หรือของตน; และทำนุทั้งหลายน่าสนใจฟัง เรื่องมันก็ไม่มีโอกาสที่จะเกิดความรู้สึกว่าตัวตน. แล้วลองคิดดูว่าใจมันว่างหรือไม่ว่าง? ว่างจากตัวตนหรือของตนนั้น มันว่างหรือไม่ว่าง? ถ้ามันว่างอยู่บ้างใช้คำว่า “อยู่บ้าง” เท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมดหรือตลอดกาล; นั่นก็เรียกได้ว่า ทำนุทั้งหลายน่ากำลังอยู่ในขอบวงของนิพพาน ในขอบวงของธรรมชาติประเภทที่เรียกว่านิพพาน แม้ว่าไม่ได้เด็ดขาดและสมบูรณ์ก็ยังเป็นนิพพานอยู่นั่นเอง.

.....

ธรรมะมีอยู่หลายความหมาย หลายชั้น หลายระดับ.

ธรรมะที่เป็นความหมายของนิพพาน หรือในระดับของนิพพาน นั้น มันอยู่ที่จิตของท่านทั้งหลายที่กำลังว่างจากความรู้สึกว่าตัวตนหรือของตนอยู่บ้างในบางขณะ. เพราะฉะนั้น ขอให้กำหนดจดจำความรู้สึกอันนี้ที่ตื่นและตื่นนี้ไว้ให้ดีๆ และให้มันติดไปที่บ้านด้วย. บางทีกลับไปที่บ้าน แล้วมันจะรู้สึกเหมือนกับขึ้นไปบนเรือนของคนอื่น หรือว่าไปทำการงานอะไรที่บ้าน จะได้มีความรู้สึกว่าเป็นเหมือนกับไปช่วยงานของคนอื่น ที่บ้านคนอื่น; อย่างนี้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปแล้วมันไม่ทุกข์. บ้านหรือการงานที่เคยเป็นทุกข์นั้น มันจะไม่ทุกข์; แต่จะเป็นอยู่ด้วย

จิตว่างจากตัวตนหรือของตนอยู่ตลอดเวลา เรียกว่าเอานิพพาน หรือ
เอาสุญญตา เป็นพระเครื่องรางแขวนคออยู่เสมอ จะคุ้มครองป้องกัน
ความทุกข์หรืออุปัทวะ เสนียดจัญไรนี้โดยประการทั้งปวง. นี่แหละ
เป็นเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้าจริง ๆ นอกนั้นเป็นเรื่องมายา.

ที่นี้พูดอย่างนี้ เดี่ยวจะเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ ท่านทั้งหลาย
ต้องไม่คิดว่าอาตมาเป็นคนเดินตลาดขายสินค้าของพระพุทธเจ้า จะ
ต้องคิดว่าเราเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เป็นสาวกของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยกัน; ถ้าจะพูดเรื่องอะไรที่เป็นเรื่องสมมติ
ชี้ชวนให้เกิดความสนใจนี้ ก็เพราะว่ามีความหวังดีต่อกัน. แต่ถ้า
ใครมีสติปัญญามากกว่านั้น ก็อาจจะเห็นได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้อง
เชื่ออาตมา ไม่ต้องเชื่อตามอาตมา ก็มีทางที่จะสนใจศึกษาต่อไปได้
ถึงความจริงที่เป็นบรมถลัสจะยิ่งขึ้นไปทุกที.

ถ้าเป็นอย่างที่กล่าวมานี้แล้ว ก็ต้องเขยิบการศึกษานี้เลื่อนสูง
ขึ้นไปถึงเรื่องธาตุ.

คำว่า “ธาตุ” นี้ก็มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “ธรรม” ราก
ของศัพท์ก็เป็น *root* เดียวกันด้วย คำว่าธรรมะนี้มาจากคำว่า *ธ*
แปลว่า *ทรง* คือทรงตัวมันอยู่ได้เหมือนที่กล่าวอธิบายมาแล้ว. คำว่า
ธาตุ นี้ก็เหมือนกัน นักศัพทศาสตร์เขายอมรับว่ามันมาจากคำว่า *ธ*
ด้วยเหมือนกัน ก็แปลว่า *ทรง*. เพราะฉะนั้น คำว่า *ธาตุ* นี้ *ธรรมะ* :
ที่เปลี่ยนแปลงก็มีการทรงตัวมันอยู่ได้ ด้วยการเปลี่ยนแปลง. ที่ไม่

เปลี่ยนแปลง ก็ทรงตัวอยู่ได้ ด้วยการไม่เปลี่ยนแปลง. ฉะนั้น เราต้องมาเรียนถึงสิ่งที่ไม่อาจเป็นตัวตนได้ คือสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ นี้บ้าง.

ท่านทั้งหลายรู้จักธาตุชนิดไหนกันบ้าง ที่จะเอาเป็นตัวความว่างได้? คนที่เรียนฟิสิกส์หรือเคมี ก็รู้เรื่องธาตุแต่ฝ่ายวัตถุล้วนๆ เป็นธาตุแท้ก็สีบอย่างหรือก็ร้อยอย่างและก็ยิงพบเรื่อย ๆ. ธาตุอย่างนี้เป็นความว่างไปไม่ได้ หรือว่าถ้าว่างก็เป็นความหมายอันลึกของสิ่งเหล่านี้ เพราะว่ามันเป็นแต่เพียงรูปธาตุ.

.....

ที่นี้ยังมีธาตุฝ่ายจิตใจ ฝ่ายวิญญาณ ฝ่ายนามธรรม อีกธาตุหนึ่ง ซึ่งเราไม่อาจจะพิสูจน์ได้ด้วยวิชาฟิสิกส์หรือเคมี อย่างนั้นมันก็ต้องเรียนวิชาวิทยาศาสตร์อย่างของพระพุทธเจ้า จึงจะรู้เรื่องนามธาตุ หรืออรูปธาตุ คือธาตุที่ไม่มีรูป และเป็นแต่เพียงนามหรือเรื่องทางจิต ทางเจตสิก ทางจิตใจ. ที่ว่ามาถึงแค่นี้เรารู้มา ๒ ธาตุแล้ว.

สิ่งที่เรียกว่าความว่างนี้อยู่ในธาตุไหน?

ถ้าใครคิดว่าความว่างเป็นรูปธาตุหรือวัตถุธาตุ เพื่อนก็หัวเราะตาย. บางคนอาจจะคิดว่าความว่างนี่คงจะเป็นนามธาตุหรืออรูปธาตุ; อย่างนี้พระอรียเจ้าก็หัวเราะตาย หัวเราะคนคนนั้น. เพราะว่าความว่างนี้มันไม่ใช่ทั้งรูปธาตุและทั้งอรูปธาตุ มันยังมีธาตุของมันอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่อยู่ในความหมายของคนธรรมดาจะพูดกัน ท่านเลยเรียก

มันว่า นิโรธธาตุ.

วัตถุธาตุ หรือ รูปธาตุ นั้นก็หมายถึงของที่เป็นวัตถุนี้อย่างหนึ่งแล้ว จะเป็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อะไรก็ตาม. แล้วอรูปธาตุ นั้นหมายถึงจิตใจ จิต เจตสิกหรือความรู้สึกรู้คิดนึกที่เกิดขึ้นในทางจิตทางเจตสิก นี้เรียกว่าอรูปธาตุ. แล้วมันจะมีธาตุชนิดไหนอีกที่มันจะไม่ซ้ำกันกับสองธาตุนี้? มันก็มีได้ทางเดียวเพียงว่าธาตุที่มันตรงกันข้ามจากสองอย่างนี้ และเป็นที่ยึดมั่นหายไปหมดของสองธาตุนี้ด้วย ท่านจึงเรียกมันว่า นิโรธธาตุ, บางทีก็เรียกว่า นิพพานธาตุ บางทีก็เรียกว่า อมตธาตุ.

ที่เรียกว่า นิโรธธาตุ หรือ นิพพานธาตุ นั้น ล้วนแต่แปลว่าดับ. ธาตุแห่งความดับคือธาตุแห่งความดับของธาตุอื่นๆ ทั้งหมด. หรือว่า ธาตุเป็นที่ยึดมั่นของธาตุอื่นๆ ทั้งหมด.

ที่เรียกว่า อมตธาตุ แปลว่าธาตุที่ไม่ตายนั้น หมายความว่าธาตุอื่นๆ นอกจากนี้นั้นตายหมด มันตายได้ มันตายเป็น. ส่วนนิโรธธาตุนี้ ไม่เกี่ยวกับการเกิดหรือการตาย; แต่ว่ากลับเป็นที่ยึดมั่นของธาตุอื่นๆ. สุนฺณุตตาก็คือสิ่งซึ่งอยู่ในธาตุพวกนี้ หรือเป็นธาตุพวกนี้จะเรียกว่า สุนฺณุตตธาตุ ก็ได้ เป็นธาตุอันเป็นที่ทำความว่างให้แก่ธาตุอื่นๆ.

เพื่อความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” ชนิดที่ทำให้เข้าใจธรรมะได้แล้ว ต้องเรียนธาตุอย่างทีกล่าวนานี้ อย่าไปมัวหลงเข้าใจว่ารู้จัก ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เท่านั้นแล้วก็พอแล้ว มันเป็นเรื่อง

ของเด็กอมมือ. ก่อนพุทธกาลเขาก็พูดเขาก็สอนกันอยู่ มันต้องรู้
ต่อไปถึงวิญญาณธาตุ คือธาตุทางนามธรรมหรือวิญญาณ แล้วก็
อากาศธาตุ แล้วก็สุญญตธาตุ กล่าวคือธาตุความว่างเข้าไปอีกทีหนึ่ง
ซึ่งเป็นที่ดับหมดของ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ. แปลว่าเรา
มีธาตุที่ประหลาดที่สุดในพุทธศาสนานี้ เรียกว่าธาตุแห่งความว่าง
หรือสุญญตธาตุ หรือนิโรธธาตุ หรือนิพพานธาตุ หรืออมตธาตุ.

ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นมันอยู่ในพวกรูปธาตุ; ส่วนจิตใจ วิญญาณ
เจตสิก อะไรต่างๆ นั้น มันอยู่ในพวกอรูปธาตุ; ส่วนนิพพานหรือ
สุญญตานี้ มันอยู่ในพวกนิโรธธาตุ.

ท่านต้องไปนั่งหาเวลาสงบๆ นั่งดูธาตุให้ทั่วทุกธาตุ แล้วเห็น
ชัดว่ามันมีอยู่ ๓ ธาตุ อย่างนี้จริงๆ ก็จะมีเริ่มพบสุญญตธาตุ หรือ
นิพพานธาตุ แล้วจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า อนัตตา หรือสุญญต ที่เรา
กำลังกล่าวนี้ได้มากขึ้น.

เราอาจจะวางหลักได้ว่าในตัวความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูว่ของกู
นั้นแหละมันมีรูปธาตุและอรูปธาตุ; แล้วในทีว่างจากความยึดมั่นถือ
มั่นว่าตัวกูว่ของกูนั้นแหละมันมีนิโรธธาตุ; หรือจะกลับกันเสียก็ได้ว่า
ถ้ามีนิโรธธาตุเข้ามา มันก็เห็นแต่ความว่าง : เห็นความว่างจากตัวกู -
ของกูนี้ปรากฏชัดออกมา. ถ้าธาตุนอกนั้นเข้ามา มันก็เห็นเป็นรูป,
เป็นนาม : เป็นรูป เป็นเสียง เป็นกลิ่น เป็นรส เป็นโณภูมัพพะ, เป็น
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อะไรยุ่งไปหมด, แล้วก็มีส่วนที่

จะเกิดความยึดถือทั้งนั้น : ถ้าไม่ยึดถือในทางรัก ก็จะไม่ยึดถือในทาง
ไม่รักคือเกลียด.

ความยึดถือของคนเรามี ๒ อารมณ์นี้ เท่านั้น คือพอใจกับ
ไม่พอใจ, เราเคยชินกันอยู่แต่กับ ๒ อารมณ์นี้เท่านั้น : เราสนใจกัน
อยู่แต่อารมณ์ที่น่ารัก เพื่อจะให้ได้มา, และสนใจอยู่แต่ที่จะหลบเลี่ยง
อารมณ์เกลียดหรือทำลายมันเสีย; เรื่องมันก็วนอยู่ตลอดเวลาไม่มี
ว่าง. ถ้าให้ว่างจะทำอย่างไร? ก็คือเราอยู่เหนือหรือว่าขณะธาตุที่วน
เหล่านั้น มาอยู่กับธาตุที่ว่าง มันก็ว่างได้.

อีกอย่างหนึ่งท่านเรียก เพื่อแสดงคุณสมบัติของรูปธาตุว่า
“เนกขัมมธาตุ”. เนกขัมมธาตุ นี้เป็นเหตุให้ออกจากกาม, กามารมณ์.
แล้วถัดมาธาตุที่สองเรียกว่า อรูปธาตุ ธาตุนี้เป็นเหตุให้ออกจากรูป,
แล้วธาตุที่สามเรียกว่า นิโรธธาตุ ธาตุนี้เป็นเหตุให้ออกจากสังขตะ.

ถ้าพูดเป็นบาลีอย่างนี้เรื่องชักจะยุ่งขึ้นทุกที จะต้องพูดเป็น
ไทยจะดีกว่า คือว่าถ้าเรามองเห็นเนกขัมมธาตุ ก็จะเป็นเหตุให้ออก
จากกาม - กามารมณ์ หมายความว่าเรามองเห็นสิ่งที่ตรงข้ามจาก
กาม เห็นธาตุชนิดที่ตรงข้ามจากกาม เรียกว่า เห็นเนกขัมมธาตุ.
เห็นกามเป็นไฟ แล้วก็ไม่ถูกไฟนั้นเผา คือตรงกันข้ามอย่างนี้เรียกว่า
เนกขัมมธาตุ. จิตที่โน้มไปสู่การออกจากกามนี้เรียกว่าประกอบอยู่
ด้วยเนกขัมมธาตุ.

ที่นี้สัตว์ทั้งหลายที่พ้นไปจากกามได้นั้น ไปติดอยู่ที่ของสวยงาม

สนุกสนานที่ไม่เกี่ยวกับกาม; แต่ว่ายังกเกี่ยวกับรูป คือรูปธรรมที่บริสุทธิ์. อย่างพวกฤๅษี มุนี โยคีติดความสุขในรูปฌานเหล่านี้เป็นต้น, หรือ บางที่เราเห็นคนแก่ๆ บางคน ติดในเครื่องลายคราม ต้นบอน ต้นโกสน อะไรไม่เกี่ยวกับกาม แล้วหลงใหลยิ่งกว่ากามก็มี. อย่างนี้ก็ สงเคราะห์เรียกว่า เป็นพวกติดอยู่ในรูปเหมือนกัน ออกจากรูปไม่ได้.

ถ้าจะออกจากรูปให้ได้ ก็ต้องมีความรู้เรื่องอรูปธาตุ คือธาตุที่เป็นไปเหนือรูป. ที่นั่นมันจะไปติดอะไรอีก ถ้ามันหลุดรูปไปได้ ไม่ติดรูป หลุดรูปไปได้ก็ไปติดสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งต่างๆ ไป ที่มากไปกว่านั้น ข้อนี้ก็แตกุศลธรรมทั้งปวง. อกุศลธรรมเราอย่าพูดถึงก็ได้ เพราะมันไม่มีใครเอา เพราะมีแต่คนเกลียด. แต่กุศลทั้งปวงที่ปรุงแต่งให้เป็นคนคิดนึกพิเศษเกิดในสวรรค์ ผันกันไม่มีที่สิ้นสุดนี้เรียกว่า สังขตะ คือ สิ่งปรุงแต่ง. คนเราก็มีวเมมาอยู่แต่ที่จะเป็นตัวตนเป็นของของตน: เป็นตัวตนอย่างสัตว์เดียรัจฉานไม่ดี ก็เป็นอย่างมนุษย์, เป็นอย่างมนุษย์ไม่ดี ก็เป็นอย่างเทวดา, เป็นอย่างเทวดาไม่ดี ก็เป็นอย่างพรหม, เป็นอย่างพรหมไม่ดี ก็เป็นอย่างมหาพรหม; แล้วก็มีตัวตนอยู่เรื่อย. อย่างนี้เรียกว่าสังขตะทั้งนั้น. ต่อเมื่อเข้าถึงนิโรธธาตุ มันจึงจะออกจากสังขตะได้.

นี่แหละธาตุสุดท้าย เป็นนิพพานธาตุ คือเป็นที่ดับสิ้นแห่งตัวกูและของกู. ถ้าดับได้สิ้นเชิงจริงๆ ก็เป็นพระอรหันต์ เรียกว่าอนุภาติเสสนิพพานธาตุ. ถ้ายังดับไม่ได้สิ้นเชิงก็เป็นพระอริยเจ้าที่

รองๆ ลงมา เรียกว่า **สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ** คือตัวบุญยังมีเชื้อเหลืออยู่บ้าง ไม่ว่าจะดีเดียว หรือมันว่างได้แต่มันไม่ถึงที่สุด ไม่ใช่ *ปรมั สฺสณฺณ* .

รวมความแล้วเราจะ**ต้องรู้ธาตุ** คือหมายถึง **ส่วนประกอบแท้จริง** ของสิ่งทั้งปวงนี้ ให้เข้าใจในลักษณะอย่างนี้. คือว่าโดยหลักใหญ่แล้วมันจะมีอยู่คือ : รูปธาตุ - ธาตุที่มีรูป, อรูปธาตุ - ธาตุที่ไม่มีรูป, นิโรธธาตุ - ธาตุซึ่งเป็นทีดับทั้งของรูปและของอรูป; อย่างนี้แล้วกล้าทำว่า ไม่มีอะไรที่จะอยู่นอกไปจากคำ ๓ คำนี้.

นี่แหละ เราลองเรียนวิทยาศาสตร์อย่างของพระพุทธเจ้ากันบ้าง ที่มันครอบงำทั้งฝ่ายกาย (*physics*) ฝ่ายจิต (*mental*) และฝ่ายวิญญาณ (*spiritual*) : เป็นเหตุให้เรา**รู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหมดครบถ้วนจริงๆ** เราจึงเรียกว่า**เรารู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหมดจริง** จึงจะไม่สามารถยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงได้อีกต่อไป. **ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั่นคือความว่าง** ความว่างของพุทธศาสนา เรา**มันต้องมีความหมายอย่างนี้**.

.....

ที่นี่ เราจะได้พูดกันถึง **สิ่งประกอบเล็กๆ น้อยๆ** ให้อย่างขึ้นไปอีก เพื่อ**แวดล้อมความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับความว่าง**.

ในอุปปิณณาสกั มัชฌิมนิคาย มีพุทธภาษิตว่า **สุญญตา**นี้ เรียกว่า**มหาปริสวิหาร** **สุญญตา**คือ**มหาปริสวิหาร** แปลว่า **ความว่าง**

นั่นแหละคือวิหารของมหาบุรุษ คือว่ามหาบุรุษอยู่ในวิหารนี้ วิหารนี้
ได้แก่ความว่าง. นี่หมายความว่า มหาบุรุษนั้นไม่มีจิตใจที่เกี่ยวไป
ซอกแซกอยู่ที่มุนั้นมุนี่เหมือนปุถุชน แต่ว่ามีจิตใจอยู่ในความว่าง
อยู่ด้วยความว่าง หรือเป็นความว่างเสียเลย; ฉะนั้น จึงเรียกสุญญตา
ว่ามหาบุริสวิหาร โดยเฉพาะก็คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์นั่นเอง.
ความว่างเป็นวิหาร เป็นที่อยู่ของมหาบุรุษ ก็แปลว่าจิตใจของท่านอยู่
ด้วยความว่าง คือมีลมหายใจอยู่ด้วยความว่าง.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสยืนยันส่วนพระองค์เองโดยเฉพาะว่า
ตถาคตอยู่ด้วยสุญญตาวิหาร คือมาเวลาอยู่ด้วยสุญญตาวิหารหรือ
ให้ชีวิตล่วงไปๆ ด้วยสุญญตาวิหาร. คือว่า เมื่อท่านกำลังแสดง
ธรรมสอนคน จิตของท่านก็ว่างจากตัวตนของตน, เมื่อไปบิณฑบาต
หรือทำกิจส่วนพระองค์ท่าน จิตของท่านก็ยังว่างจากตัวตนหรือ
ของตน, หรือเมื่อท่านทรงพักผ่อนหาความสุขส่วนพระองค์ ที่เรียกว่า
ยามว่าง *ทิวาวิหาร สุขวิหาร* อะไรนี้; ท่านก็เป็นอยู่ด้วยความว่างจาก
ตัวตนหรือของตน ท่านจึงทรงยืนยันแก่พระสารีบุตรว่า ตถาคตให้
เวลาล่วงไปด้วยสุญญตาวิหาร.

นี่เราไม่พูดกันถึงบุคคลธรรมดาสามัญที่เป็นปุถุชน เราพูดถึง
มหาบุรุษ พูดถึงพระพุทธเจ้า ว่าท่านมีลมหายใจอยู่อย่างไร ท่านอยู่
ในโบสถ์วิหารอะไร. ถ้าเราอยากไปเห็นกุฏิวิหารของพระพุทธเจ้า
แล้ว อย่าได้นึกถึงเรื่องอิฐเรื่องปูน เรื่องอะไรที่อื่นเสียกันนัก. ลอง

นึกถึงวิหารที่ชื่อว่า “สุญญตาวิหาร” หรือ “มหาปุริสวิหาร” กันบ้าง; แต่อย่าลืมว่ามันต้องเป็น “ปรมฺ สุญฺณํ” คือว่างอย่างยิ่ง. สุญญตาวินิจฉัยว่างอย่างยิ่งไม่ใช่สุญญตาวอบ ๆ แวบ ๆ เหมือนพวกเราที่นั่งอยู่ที่นี้ กลับไปบ้านก็ไม่ว่างเสียแล้ว.

สุญญตาวิหาร หรือ มหาปุริสวิหาร นั้นหมายถึงว่างอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น จึงมีคำอีกคำหนึ่งซึ่งค่อนข้างจะยาวมาก เรียกว่า “ปรมาณุตตรสุญญตา” คือ ปรมะ + อนุตตระ + สุญญตา รวมกันทั้ง ๓ คำ เป็น ปรมาณุตตรสุญญตา - สุญญตาที่ว่างเป็นอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรอื่นยิ่งไปกว่า.

ข้อนี้ ถ้าวรรณตาม*คำเทคนิคของธรรมะ* จะมีกล่าวถึง *เจโตสมาธิที่ไม่มีนิมิต จนจิตว่างจากอาสวะ*. เจโตสมาธิที่ไม่มีนิมิตที่จิต ผ่องใสจนไร้อาสวะ นี้อาจจะเป็นอย่างกุปปธรรม หรืออกุปปธรรม ก็ได้ คือว่าจะเป็นอย่างของคนที่จะกลับไปไม่ว่างอีกหรือว่าเป็นของคน ที่ว่างเด็ดขาดไปก็ได้. ถ้าในขณะที่ประกอบด้วยเจโตสมาธิประเภทที่ไม่มีนิมิตจะยึดถือว่า อะไรมีตัวตนของตนแล้ว จิตกำลังผ่องใส ไร้อาสวะอยู่ในเวลานั้นแล้วก็เรียกว่า “ปรมาณุตตรสุญญตา” ได้ ซึ่ง พระอรียเจ้าหรือพระอรหันต์นั้น ท่านทำอยู่เป็นว่าเล่น คือเป็นไปเอง.

ถ้าเราเป็นปุถุชนจะเป็นโยคีที่สมบูรณ์กันสักที ก็ควรจะเข้าถึง เจโตสมาธินี้ให้ได้ ตามกาล ตามเวลา แม้จะไม่สิ้นอาสวะโดยเด็ดขาด ก็เป็นการไร้อาสวะอยู่ในบางโอกาส บางขณะ. แต่เราไปเยี่ยมของ

ท่านมา คือไปเยี่ยมของพระพุทธเจ้าหรือของพระอรหันต์มา สำหรับให้พวกเราลองดูบ้างเท่านั้น เพื่ออย่าได้ท้อถอยเสียทีเดียว. เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าสิ่งที่เรียกว่าความว่างก็ดี ความหลุดพ้นก็ดี หรือนิพพานก็ดี มีได้ทั้งประเภทที่เด็ดขาดลงไป และประเภทที่ยังกลับไปกลับมาได้ สำหรับคนเราตามธรรมดาหรือยิ่งกว่านั้น ยังมีประเภทที่ประจวบเหมาะก็ยังมีได้ ในเมื่อสิ่งต่างๆ แวดล้อมเหมาะดี เราอาจมีจิตใจว่างอย่างนี้ได้สักชั่วโมงสองชั่วโมงก็ได้. แต่ว่าที่เป็นเรื่องเป็นราวนั้น คือเราต้องตั้งใจประพฤติปฏิบัติกระทำให้มันว่างได้ตามที่เราสามารถกระทำได้.

ที่แท้จริงนั้นที่เป็นปริมาณบุตรบุญตาจริงๆ นั้น ท่านหมายถึงว่าได้ทำลายโลภะ โทสะ โมหะ ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนไปเด็ดขาด เป็นสมุจเฉตปหานไปจริงๆ แล้ว. เพราะฉะนั้นเมื่อจะกล่าวถึงบุญตาสุดยอด ท่านต้องบัญญัตินามมันไว้ว่า ปริมาณบุตรบุญตา.

.....

เรื่อง บุญตาสุดยอดนี้ ถ้าลองเหลือบดูให้ต่ำๆ ลดหลั่นไปตามลำดับ ก็จะเข้าใจ.

บุญตาที่ต่ำๆ หรือรองๆ ลงมา คือถ้าไล่จากทางสูง คือเอาปริมาณบุตรบุญตาเป็นสุดยอดแล้ว ที่ลดต่ำลงมาก็คือ เนวสัญญานา-

สัญญาตนะ นี่เป็นความว่างที่รองลงมา, แล้วก็อาภิญญาสัญญาตนะ รองลงมาอีก, วิญญาณัญญาตนะ รองลงมาอีก, อากาสนัญญาตนะ รองลงมาอีก, แล้ว ปฐวีสัญญา รองลงมาอีก, แล้วก็ อรัญญสัญญา รองลงมาอีก.

นี่มองจากข้างบนสุดลงมาหาพื้นต่ำ นี่เข้าใจยาก ดูไปจากพื้นต่ำ ดึกกว่าคือให้ค่อยๆ เเงยขึ้นไปข้างบน.

อันแรกที่สุดที่เรียกว่า อรัญญสัญญา - มีความสำคัญมันหมายความว่า เป็นป่า. นี่ถ้าที่ในบ้านในเมืองน้ำมันอุ่น เราลองทำความสำคัญมันหมายด้วยจิตใจว่าเป็นป่า เหมือนอยู่ป่า หรือออกไปอยู่ป่าจริงๆ แล้วทำสัญญาว่าป่า; ให้มีความว่าง มีความสงบจากเสียงรบกวน มันก็เรียกว่าว่างชนิดหนึ่งมาแล้ว. เพียงแต่ทำสัญญาว่าป่าเท่านั้น ก็ได้ สุกญตาเด็กเล่นขึ้นมาแล้ว.

สูงขึ้นไปอีก ปฐวีสัญญา - ทำความมันหมายความว่าดิน คือ สักว่าดินเท่านั้น. ดินก็หมายความว่าธาตุดิน รู้สึกสิ่งต่างๆ เป็นธาตุดินไปหมด ก็อาจจะกำจัดความกำหนดในกามารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ได้. นี่ก็เป็นสุกญตาที่สูงกว่าเด็กอมมือ จึงควรที่คนหนุ่มคนสาวจะลองดู.

ถ้าจะให้มันสูงขึ้นไปอีกก็ต้องทำสัญญาเป็น อากาสนัญญาตนะ - ทำความรู้สึกที่ทั้งหมดมีแต่อากาศที่ไม่มีที่สิ้นสุด. อากาศนี่คือความว่างชนิดหนึ่งเหมือนกันแต่ยังไม่ถึงสุกญตา. ที่ว่างที่โล่ง

ไม่มีอะไร นี่ก็ยังได้ความว่างหรือสูญญตาที่สูงขึ้นไป.

ที่นี้อ่าไปสนใจในเรื่องความว่าง ที่ว่าง ที่โล่งนั้น ให้สนใจ เรื่องที่ละเอียดกว่านั้น จับตัวได้ยากกว่านั้น คือวิญญาณ อย่างนี้ เรียกว่า วิญญาณัญจายตนะ - ทำในใจไว้ว่า *ไม่มีอะไรนอกจากมี แต่วิญญาณที่ไม่มีที่สิ้นสุด* มีแต่วิญญาณธาตุที่ไม่มีที่สิ้นสุด เหล่านี้ ก็ว่างยิ่งขึ้นไปอีก.

ถ้าจะให้สูงขึ้นไปกว่านั้นก็ เป็นสูญญตาประเภททำในใจถึง อากัญจัญญาตนะ ว่า *ไม่มีอะไรเลย ที่แท้มันไม่มีอะไรเลย* คือว่าจะไม่ให้จิตไปกำหนดถึงอะไรเลยกำหนดความไม่มีอะไรเลย แต่ยังรู้สึก อยู่ว่าไม่มีอะไรเลย อย่างนี้ก็เป็นว่างขึ้นไปอีก.

ที่ได้ขึ้นไปอีกทีหนึ่งก็คือ *เนวสัญญานาสัญญาตนะ - ทำความรู้สึกอยู่ด้วยความไม่รู้สึกรู้หา* เรียกว่าจะเหมือนกับคนเป็นก็ไม่ใช่ คนตาย ก็ไม่ใช่ คือ *มีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่*; หมายถึงการไม่ทำ สัญญาในอะไรเลย มีความรู้สึกอยู่แต่ว่าไม่ทำสัญญาว่าอะไรเลย, ละเอียดยิ่งขึ้นไป ๆ จนถึงกับว่า คนนั้นเรียกว่าคนตายแล้วก็ไม่ใช่ คน เป็นอยู่ก็ไม่เชิง; อย่างนี้ก็เรียกว่า ว่างเหมือนกัน.

ว่างทั้ง ๖ ระดับนี้ ไม่ใช่ว่าสูญญตาอย่างที่ว่า คือ ไม่ใช่ปรมา- นุตตรสูญญตา; เป็นแต่เพียงท่านแสดงให้เห็นว่า ที่ว่าว่าง ๆ นี้มันว่าง ขึ้นมาได้อย่างไร, มันว่างยิ่งขึ้นไป ๆ ได้อย่างไร. แต่ถึงอย่างนั้น มันก็ยังไม่ใช่ว่างอย่างมหาบุรุษวิหาร มันว่างอย่างที่พวกฤษีมุณี ก่อน

พุทธกาลหรือในครั้งพุทธกาลได้ค่อยๆ คล่าไปๆๆ จนมาพบและ
จนมุมอยู่ที่นี้ ไม่รู้ว่าจะไปทางไหนอีก; จนกระทั่งพระพุทธรเจ้า
ทรงพบสุญญาตาแท้ที่เป็นมหาปุริสวิหาร หรือปรมาณูตรสุญญาตา
อย่างที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

อรรถกถาเรียกความรู้สึกต่อสุญญาตานี้ว่า สุญญาตาผัสสะ หรือ
สุญญาโตผัสโส. พวกเรารู้จักกันแต่ผัสสะทางตา ผัสสะทางหู ทาง
จมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ใน
โผฏฐัพพะ ในอัมมารมณ; ไม่เคยมีสุญญาตาผัสสะ ไม่เคยผัสสะต่อ
สุญญาตา เพราะว่าเรารู้จักกันแต่รูปธาตุ อรูปธาตุ ไม่รู้เรื่องนิโรธธาตุ.

เมื่อไรเรา รู้เรื่องนิโรธธาตุ เราจะได้ผัสสะอันใหม่ คือสุญญาตา-
ผัสสะอย่างที่อรรถกถาเรียก แล้วอันนี้มันเป็นชื่อของอริยมรรคในขั้น
ทำลายกิเลสได้จริง. ต่อเมื่อสร้างอริยมรรคที่ทำลายกิเลสได้จริง และ
ทำลายกิเลสอยู่ขณะนั้นเรียกว่า "สุญญาตาผัสสะ" คือเราได้เอามือ
ไปแตะสุญญาตาเข้าแล้ว นี่พูดอย่างอุปมาว่าเหมือนกับเราเอามือ
ไปแตะสุญญาตาเข้าแล้ว คือจิตของเราได้สัมผัสกันเข้ากับความว่าง.

ความว่างในลักษณะที่เป็นผัสสะ เช่นนี้ มันหมายถึง อริยมรรค
ของคนที่เห็นอนัตตา คือ อนัตตานุปัสสนา - เห็นว่าไม่มีตัวตน ไม่มี
ของตน เป็นสักแต่ว่าธรรมชาติเรื่อยไปยิ่งขึ้นๆ เป็นอริยมรรค
ทำนองนี้อยู่แล้ว ก็เรียกว่าสุญญาโตในที่นี้. แล้วผัสสะใดเกิดขึ้นใน
ขณะแห่งมรรคนั้น ผัสสะนั้นเรียกว่า "สุญญาโตผัสโส" หรือสุญญาตา-

ผัสสะ คือการแตะต้องสุญญตา.

อนัตตานุปัตสสนาที่ทำให้มีอาการอย่างนี้ได้ น้ำมันสืบต่อมาจาก การเห็นทุกข์ คือ อนัตตานุปัตสสนา จะต้องสืบต่อมาจากทุกขานุปัตสสนา เหมือนกับว่าไปขยำเอาไฟเข้าแล้วมันร้อนอย่างนี้ มันจึงจะรู้ว่าไฟนี้ไม่ใช่สิ่งที่ควรขยำเลย หรือว่ากรรมทั้งปวงนี้ไปขยำเข้าแล้วก็ เป็นไฟขึ้นมา แล้วกรรมทั้งปวงนี้ไม่ควรขยำเลย คือไม่ควรไปยึดมัน ถือมันเลย.

ความเจือใจทางวิญญาณ - *spiritual experience* ของเรามาก พอ ในการที่ว่ามันไหม้เอาอย่างไร มันเผาเอาอย่างไร มันร้อยรัด หุ้มห่อ ทิ่มแทง พัวพัน เผาผลน อย่างไม่ อย่างไร อย่างนี้เรียกว่า “ทุกขานุปัตสสนา”.

ความเจือใจทางวิญญาณ - *spiritual experience* ในขั้นนี้ เรียกว่า *ทุกขานุปัตสสนา* เป็นเหตุให้เกิดอนัตตานุปัตสสนา หรือสุญญตานุปัตสสนาขึ้นมา เพราะฉะนั้นผัสสะต่อธรรมะ คือผัสสะที่รู้สึกต่อธรรมะ ขณะนั้นเรียกว่า “สุญญตาผัสสะ”.

.....

ทีนี้จะต้องคิดต่อไปถึงว่า บางคนเขาคำนว่ ถ้าไม่ถึงนิพพาน จะรู้เรื่องนิพพานได้อย่างไร. อย่างว่าไม่เคยไปยุโรปจะเห็นยุโรป ได้อย่างไร? น้ำมันไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ มันเป็นเรื่องในทางจิตใจ คือ จิตใจของคนเรานี้ว่าง เป็นการขมิลงอยู่ได้เองแล้ว เหมือนกับบาตมา

บอกว่า เตี้ยวนี่ทุกคนอยู่ที่นี้ส่วนมากจิตยังว่างอยู่ แต่ว่างเป็นการ
ขมลงอย่างนี้ให้ขยันดู.

ในนิเทศของการปฏิบัติ อานาปานสติ ตอนจิตตามุัสสนา ที่ว่า
เพ่งดูจิตตามที่เป็นจริงอย่างไรนั้น ได้มีตอนกล่าวถึงว่า ถ้าจิตมีราคะ
ก็รู้ว่าจิตมีราคะ ถ้าจิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมีโทสะ ถ้าจิตมีโมหะก็รู้ว่าจิต
มีโมหะ จิตหดหู่ก็รู้ว่าจิตหดหู่ จิตไม่หดหู่ก็รู้ว่าจิตไม่หดหู่ จิตวิมุตติ
ก็รู้ว่าจิตวิมุตติ จิตไม่วิมุตติก็รู้ว่าจิตไม่วิมุตติ. นี่คือความหมายของ
คำว่าว่าง หรือไม่ว่างนั่นเอง. ให้เราดูที่จิตของเรากำลังวิมุตติ คือว่าง
จากสิ่งทั้งปวงอยู่ หรือว่าจิตของเรากำลังถูกจับกุม ยึดถืออยู่ด้วยสิ่งใด.

ในการปฏิบัติขั้นต้นเพียงขั้นนั้นก็ยังสอนให้ดูจิตที่ว่าง หรือ
จิตที่วิมุตติอยู่แล้ว ซึ่งมันมีให้ดูในภายใน ไม่ใช่คาดคะเนเอาตาม
ตัวหนังสือที่เคยอ่าน.

เป็นอันว่านิพพานหรือความว่าง หรือสุญญัตินี้ มีให้ดู เป็น
สิ่งที่มีให้เราดูได้ แม้ในขณะที่เป็นปุถุชนอย่างนี้ เพราะว่ามันมีความ
ว่างอย่างตทังควิมุตติอยู่บ้าง คือบังเอิญเหมือนอย่างที่กำลังเป็นอยู่
เตี้ยวนี่ เรียกว่าบังเอิญเป็น ตทังควิมุตติ ถ้าได้แวดล้อมอะไอย่างนี้
แล้ว จิตยังว่างอยู่ อย่างนี้ก็ว่างเหมือนกัน. หรือถ้าใครไปทำสมาธิ
ถูกวิธี จิตมันว่างสบายไปหมด ยิ่งกว่าความสุขชนิดไหนหมดก็ยังมี
นั่นเป็น วิกขัมภณวิมุตติ. ไม่ต้องพูดถึง สมุจเฉทวิมุตติที่เป็นของ
พระอรหันต์; เรายังมีความว่างมาดูเป็นตัวอย่างได้เหมือนกับตัวอย่าง

สินค้าของพระพุทธเจ้า ถ้าใครสนใจก็พอจะหาดูได้จากตัวของตัวเอง.

เราควรจะทำอานาปานสติไปตามลำดับของกายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธัมมานุปัสสนา จะเป็นการขมิความว่างเรื่อยไปตั้งแต่ต้นจนปลายทั้งนั้น. ในที่สุดก็จะเข้าใจความว่าง เพราะมองเห็นโทษของความยึดมั่นถือมั่น แล้วจิตก็จะหันไปพอใจในอายตนะนั้น คือนิพพานหรือความว่างขึ้นมาได้ทันที.

นี่แหละเรียกว่าเราดูความว่างไปได้เรื่อยๆ ตูสุญญตาไปได้เรื่อยๆ ก่อนที่จะถึงปรมสุญญตา เป็นการก้าวหน้าไปตามกฎของมันเอง หรือว่ากฎของธรรมชาติเองที่ารู้เห็นสิ่งใด ด้วยตนเองอย่างมั่นคง แล้วก็ไปได้อย่างมั่นคง ไม่โยกเยกเหมือนความรู้ที่มาจาก การได้ยิน ได้ฟัง หรือว่าเป็นความรู้ที่เป็นมายา ทำนองนั้น.

ที่จะเป็นความสุขขึ้นมาได้อย่างไรนั้น เราไม่ต้องทำหรอก เราไม่ต้องอธิบาย หรือไม่ต้องไปทำให้ยุ่งยาก เราทำให้ว่างเถอะมันก็พอแล้ว คือทำให้ว่างจากโลภะ โทสะ โมหะ คือว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเราว่าของเรา แล้วมันก็ว่างจากโลภะ โทสะ โมหะ. เมื่อว่างจากโลภะ โทสะ โมหะ ก็คือว่างจริงๆ มันเป็นคำคำเดียวกัน; เมื่อนั้นความทุกข์ทั้งปวงก็จะหมดไป แม้แต่กรรมก็ยังหมดไปเอง.

.... ..

ในบาลีอังคุตตรนิกาย ยินยันในข้อที่ว่า กรรมหมดไปเองใน

เมื่อว่างจากโลภะ โทสะ โมหะ หรือว่างจากตัวกู - ของกู ซึ่งพุดกันให้สั้นๆ ในที่นี้ก็คือ ถ้ามันว่างจากความยึดมั่นถือมั่นที่เรา - ของเราแล้ว กรรมก็จะหมดไปเอง; หมายความว่า หมดไปทั้งกรรมและวิบากของกรรม และกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้ทำกรรม มันหมดพร้อมกันไปเอง. เพราะฉะนั้น เราไม่ต้องไปกลัวกรรม กลัวจะต้องเป็นไปตามกรรม. เราไม่ต้องไปสนใจกับเรื่องกรรม แต่เราสนใจกับความว่าง ทำความว่างให้แก่ตัวกู และของกูได้ แล้วกรรมย่อมสลายไปหมดสิ้น ไม่มีการที่จะต้องเป็นไปตามกรรม.

นี่แหละจุดนี้เป็นสิ่งที่สามารถทำให้คนอย่างองคุลีมาลเป็นพระอรหันต์ได้ที่ตรงนั้น. อย่าอธิบายผิดๆ อย่างที่เขาอธิบายกันว่า ไม่ฆ่าคนแล้วก็เป็นพระอรหันต์หรือว่าพระพุทธเจ้าตรัสตอบแก่องคุลีมาลว่า “ฉันหยุดแล้ว แกไม่หยุด แกไม่หยุดก็คือยังฆ่าคนอยู่” แล้วองคุลีมาลก็หยุดฆ่าคน แล้วจึงเป็นพระอรหันต์.

อย่างนี้คนนั้นอธิบายเอาเองต่างหาก, แล้วยังเป็นการดูพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง. เพราะคำว่า “หยุด” ของพระพุทธเจ้านี้ท่านหมายถึงหยุดการมีตัวกู หยุดมีของกู. หยุดมีตัวเรา หยุดมีของเรา หยุดความยึดมั่น นั่นคือความว่าง; เพราะฉะนั้น ความว่างนั้นแหละคือความหยุด. ความหยุดชนิดนี้เท่านั้นที่จะทำองคุลีมาลให้เป็นพระอรหันต์ได้ไม่ใช่หยุดฆ่าคน.

หยุดฆ่าคนนั้น ใครๆ ก็ไม่ฆ่าคนอยู่แล้ว ทำไมไม่เป็นพระอรหันต์?

เพราะเหตุที่ว่าความหยุด หรือหยุดที่แท่นั้น มันคือความว่าง จนไม่มีตัวเราที่จะอยู่ที่ไหน หรือจะไปที่ไหน หรือจะมาที่ไหน หรือจะทำอะไร นั้นมันจึงจะหยุดแท้; ถ้ายังมีตัวเราอยู่แล้วมันหยุดไม่ได้.

เราควรจะเข้าใจคำว่า “ว่าง” นี้ คือคำคำเดียวกับคำว่า “หยุด” ที่พระพุทธรเจ้าตรัสแก่องคุลิมาลคำเดียว แล้วกลายเป็นพระอรหันต์ไปได้ ทั้งที่ฆ่าคนมามือยังเลือดแดงๆ อยู่. หรือว่าแขวนคະแนนคนที่ฆ่าไปแล้วด้วยกระดูกนิ้วมืออยู่ที่คอตั้ง ๙๙๙ หรือ ๙๙ ซึ่งแปลว่า มันมากเต็มที. นั่นแหละคือไม่หยุด; มันมีความยึดมั่นถือมั่นอะไร จนวิ่งป่วนไปหมดไม่หยุด.

ทีนี้ กรรมจะหมดไปเอง หรือว่าจะถึงความหยุด ก็ต้องอาศัย คำคำเดียว คือ ความว่างจากตัวกู - ของกู ไม่ยึดมั่นถือมั่นในธรรม ทั้งปวง.

.....

การกระทำให้ว่างนี้ จัดว่าเป็นการทำโยคะในทางพุทธศาสนา ก็ได้ คือเราดูกันที่ตัวการกระทำให้ว่างนี้ นี้แหละเรียกว่าโยคะ. มัน เป็นโยคะสูงสุดถึงขั้นที่เรียกว่า ยอดของโยคะ กล่าวคือขั้นราชโยคะ ะไรนั้น. ในที่เข่นนี้ แม้เราจะยึดคำว่าราชโยคะในฝ่ายเวทานตะมา ไขก็ได้ ซึ่งมีความหมายว่ายอดสุดของโยคะ แต่ราชโยคะอย่างเขา มันตัวตนถึงที่สุด.

สำหรับพุทธศาสนาเรา โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อริยสัง-
กัสนะ คือ โยคะ; นั่นก็แปลว่า โยคะในพุทธศาสนานี้ก็มี แต่มัน
หมายถึงการทำความว่างให้แจ่มออกมาให้ปรากฏออกมา. เพราะฉะนั้น
การกระทำอันใดที่เป็นไปเพื่อให้ความว่างปรากฏขึ้นมาแล้ว การ
กระทำอันนั้นเรียกว่า “โยคะ” ได้เหมือนกัน.

ถ้าใครจะอยากใช้คำว่าโยคะ หรือขอบเขตถึงโยคะ อยากมี
โยคะอะไรนี้ต้องมีให้ถูกอย่างนี้ จึงจะสมกับที่พระพุทธเจ้าท่าน
ตรัสไว้ว่า โยคะคืออริยสังกัสนะ - การทำของจริงที่สุดให้ปรากฏ
ออกมา เรียกว่า โยคะ แล้วเราก็เอามาใช้กันกับการทำทุกอย่างใน
ทางจิตใจ เพื่อให้หยุดความยึดมั่นถือมั่นว่าเรา ว่าของเราเสีย; นี่แหละ
คือโยคะ. เราจะเอาคำว่าโยคะคำไหน ของพวกอื่นมาใช้มาเรียกก็ได้
ทั้งนั้น มันจะมีความหมายที่ปรับให้เข้ากันได้ทั้งนั้น; อย่าง กรรม-
โยคะ ให้ทำความไม่เห็นแก่ตัว ให้ประพฤติประโยชน์ของผู้อื่นตายไป
อย่างนี้เราก็มี. ถ้าว่าเราอย่ามีตัวเรา - มีของเรา เราอย่ามีความรู้สึก
ตัวเราว่าของเราอย่างนี้ เราทำไปเถอะมันจะเป็นกรรมโยคะไปหมด.

แม้จะเป็น โยคะขั้นต่ำ ๆ เตี้ย ๆ คือการทำบุญทำกุศล ทำความ
ดี ความงาม เสียสละแก่ผู้อื่น ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อย่างนี้ต้องทำ
ด้วยจิตที่ว่าง ว่างจากตัวกู ว่างจากของกู. อย่าให้ความรู้สึกเล่น
หรือน้อมเอียงไปในทางว่าของฉัน หรือตัวฉัน มันก็เป็นโยคะไปหมด.

นี่แปลว่า ไม่ต้องแสวงหาโยคะอย่างอื่น จะเป็นชื่อสักกี่สิบโยคะ

ก็ชนิดโดยคะก็ตาม ต้องนับว่าเป็นอันทำโยคะทั้งสิ้น กล่าวคือ การทำ
ตัวตนหรือของตนให้หมดคือทำความว่างให้ปรากฏขึ้นมา.

เท่าที่กล่าวมา ค่อนข้างจะยืดยาวนี้ ก็เพื่อจะให้เข้าใจเรื่อง
“ความว่าง” คำเดียว. ความว่างจากกิเลส ก็คือว่างจากความรู้สึกว่า
ตัวกู - ของกู; แล้วว่างจากความทุกข์นั้นมันแน่นนอน เพราะเมื่อว่าง
จากกิเลสแล้วก็ว่างจากความทุกข์. ว่างจากตัวกู - ของกูอย่างเดียว
นั้นจะว่างหมดจากทุกสิ่ง. และสภาพอันนั้นเป็นนิโรธธาตุ; ไม่ใช่
ธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ไม่ใช่อากิญจัญญายตนะ ไม่ใช่
อากาสาณัญจายตนะ ไม่ใช่วิญญานัญจายตนะ อะไรเยอะแยะล้วน
แล้วแต่พระพุทธเจ้าท่านปฏิเสธว่ามันไม่ใช่ทั้งนั้น. มันมีแต่ นิโรธธาตุ
เป็นความว่างจากตัวกู - ของกู เป็นที่ดับแห่งกรรม เป็นที่ดับแห่งกิเลส
เป็นที่ดับแห่งความทุกข์.

.....

ข้อสุดท้ายที่เราจะต้องนึก ก็คือว่า สิ่งนี้เป็นของที่เนื่องกันอยู่
กับทุกสิ่ง ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น. อย่าลืมเสียว่า ทุกสิ่งไม่มีอะไร
นอกจากธรรมะ ธรรมะก็ไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ ธรรมดา หรือ
ความที่มันเป็นเช่นนั้นเอง เป็นตถตา เพราะฉะนั้น มันจึงว่างจาก
ตัวตนของตนอยู่แล้ว.

แต่ธรรมะประเภทใจ ประเภทหลง ประเภทอวิชชา มันคอยแฝง

ขึ้นมาเรื่อยเพราะการเป็นอยู่ หรือชีวิตประจำวัน หรือวัฒนธรรมของ
เราสมัยนี้ มันให้โอกาสแก่กรรม ฝ่ายตัวกู ฝ่ายของกู คือฝ่ายอวิชา
ไม่ได้ให้โอกาสแก่ฝ่ายวิชา; เพราะฉะนั้นเราจึงต้องถูกลงโทษด้วย
original sin คือบาปดั้งเดิมของเรา ที่พอเกิดมาแล้วก็มีแต่จะหลงไป
ในทาง *autonomy* นี้เรื่อยไป ไม่เข็ดหลาบ. แม้เป็นหนุ่มเป็นสาว
ก็ยังไม่รู้สึก เป็นกลางคนแล้วก็ยังไม่รู้สึก เป็นคนแก่คนเฒ่าแล้วก็ยัง
ไม่รู้สึกก็มี. ถ้าอย่างไรก็ควรที่จะรู้สึก ในเมื่อกลางคน หรือเมื่อยาม
แก่เฒ่า จะได้พ้นโทษ จะได้ออกจากกรงขังแห่งวิญญูสงสาร จะได้
รับอิสรภาพ สู่ที่โล่งที่แจ่ม ที่ไม่มีขอบเขต ไม่มีอะไรจำกัด.

เมื่อพุทธศาสนาแผ่ไปถึงเมืองจีน คนจีนสมัยโบราณเขามีสติ
ปัญญาเฉลียวฉลาดรับเอา, ได้เกิดวรรณกรรมอย่างของ *เว่ยหล่าง*
หรือของ *ฮวงไป* ขึ้นมา; อธิบายเรื่องจิต เรื่องธรรมะ เรื่องพุทธะ เรื่อง
หนทาง เรื่องความว่างให้เข้าใจกันได้ด้วยถ้อยคำเพียงไม่กี่คำ. คือ
โผล่ขึ้นมาประโยคแรกก็ชี้ว่า จิตก็ดี ธรรมะก็ดี พุทธะก็ดี หนทาง
ก็ดี ความว่างก็ดี คือสิ่งเดียวกัน มันเท่านั้นก็พอแล้ว ไม่ต้องพูดอะไร
อีกแล้ว. ประโยคเพียงเท่านั้นพอแล้ว มันเท่ากับพระไตรปิฎกทั้งหมด
ได้เหมือนกัน; แต่มันไม่อาจเข้าใจเลยก็ได้.

ยิ่งพวกเราที่ศึกษาปฏิบัติกันอยู่ในแบบนี้แล้ว ไม่มีทางที่จะ
เข้าใจประโยคนี้ได้เลย ควรที่จะละอาย มีหิริโอตตปปะในเรื่องนี้กัน
เสียบ้าง มันจะได้ดีเร็ว ๆ และยิ่งกว่านั้น *พุทธบริษัทเมืองจีน* ยังพูด

ก้าวไปถึงว่า ความว่างนี้มันเป็นอยู่แล้ว แต่เราไม่เห็นเอง.

.....

อาตมาอาจจะพิสูจน์ได้เหมือนกับที่พูดอยู่แล้วอยู่เล่าว่า ทุกคนที่นิ่งอยู่ที่นี้มีจิตว่างอยู่เองแล้วในขณะนี้ แต่ก็หามองเห็นไม่ และไม่ยอมรับว่าเป็นความว่างเสียด้วยซ้ำไป.

นี้แหละสงบไปจึงดำ่ว่า คนพวกนี้เหมือนกับคนที่เพชรติดอยู่ที่หน้าผากแล้วก็ไม่รู้; แล้วก็เที่ยววิ่งหาไปรอบๆ โลกหรือบางทีก็ขึ้นนอกโลก ไปหาที่เมืองนรก เมืองสวรรค์ เมืองพรหมโลก เมืองอะไรต่ออะไร, หารอบๆ โลกมนุษย์นี้ยังไม่พอยังไปเที่ยวหาเสียหลายๆ โลก ทำบุญสักหมื่นบาท แล้วก็จะได้ไปสวรรค์ ก็จะไปพบอะไรที่ต้องการ. อย่างนี้ เรียกว่าไม่ดูของที่ติดอยู่แล้วที่หน้าผากแล้วก็จะไปหาที่รอบๆ โลกหรือโลกอื่นๆ ไปอีก. เพราะฉะนั้น ขอให้ดูให้ดีสักหน่อยเท่านั้นว่ามันมีอยู่ที่หน้าผากแล้วอย่างไร แล้วมีวิธีที่จะคลำพบสิ่งที่อยู่ที่หน้าผากแล้วได้อย่างไร.

พอพูดเรื่องวิธีคลำให้พบ เขาก็พูดอย่างเหนื่อเมฆ หรืออะไรทำนองนั้นยิ่งขึ้นไปอีกว่า “ไม่ต้องทำอะไร” คืออยู่นิ่งๆ ไม่ต้องทำอะไร แล้วมันก็จะว่างอยู่เอง.

คำว่า “อยู่นิ่งๆ ไม่ต้องทำอะไรนี้” มันมีความหมายมากมาย อยู่ คือว่าเรามันชุกชอน เรามันสับสน เกี่ยวรับเอาอารมณ์ทางตา ทาง

หู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เข้ามา; รับเข้ามาแล้ว ยังไงพอที่จะเปิดโอกาสให้ธรรมชาติฝ่ายอวิชชา นั้น ชื่นนึ่งแทนบัญญัติขางานเสียเรื่อย มันจึงเป็นไปแต่ในทางยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู - ว่าของกู เรียกว่าชนไม่อยู่หนึ่งๆ.

ถ้าอยู่หนึ่งๆ ก็หมายความว่าไม่รับเอาอารมณ์มา หรือว่าอารมณ์มากกระทบก็ให้มันตายด้าน เหมือนคลื่นกระทบฝั่ง. เมื่อตาเห็นรูป ก็สักแต่ว่าเห็น เป็นต้น นี้เรียกว่าไม่รับเข้ามา. หรือว่าทำอย่างนั้นไม่ได้ มันเลยไปเป็นเวทนา คือพอใจหรือไม่พอใจเสียแล้ว ก็ให้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น อย่าได้อยากต่อไปอีก ตามความพอใจหรือตามความไม่พอใจ; อย่างนี้ก็พอที่จะให้อภัยว่า ยังอยู่หนึ่งๆ อยู่ได้ เรื่องมันจะได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น. ถ้าพอใจแล้วทำอะไรต่อไปยืดยาว เดี่ยวตัวกู - ของกู ก็โผล่มา, หรือว่า ถ้าไม่พอใจแล้วก็ทำอะไรไปตามความไม่พอใจ; มันก็เป็นตัวกู - ของกู โผล่ออกมา มันก็วุ่นไปหมด และเป็นความทุกข์; นี้เรียกว่า ไม่อยู่หนึ่งๆ.

คำว่า “อยู่หนึ่งๆ” ของเว่ยหล่าง หรือฮวงโปก็ตามนั้น ได้แก่การปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าสอน ให้เห็นสิ่งทั้งปวงโดยความไม่ควรรยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวเรา - ว่าของเรานั้นเอง.

“อยู่หนึ่งๆ” คำนี้มันมีความหมายอันเดียว อย่างเดียวกับประโยคที่ว่า “สัพเพ ธมมา นาลํ อภินิเวสยา” นั่นเอง เพราะว่าถ้าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรรยึดมั่นถือมั่น; แล้วธุระอะไรจะไปยุ่งหรือเข้าไปวุ่น หรือวิ่งเข้าไปที่สิ่งเหล่านั้นให้มันวุ่น ทำไมไม่อยู่หนึ่งๆ. เพราะฉะนั้น คำว่า

“อยู่นิ่งๆ” จึงมีความหมายอย่างนี้.

.....

เราจึงดูให้เห็นความว่าง ที่ฟังประสงค์ การที่กล่าวว่ามีความว่างชนิดที่ก่อให้เกิด ความหยุด หรือความสะอาด ความสว่าง ความสงบอะไรก็ตาม นี่ยังพูดอย่างสมมติ; เพราะว่าถ้าพูดอย่างความจริง หรือพูดอย่างถูกต้องแล้ว มันไม่มีอะไรนอกจากความว่างเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น. แล้วความว่างนั้นมันไม่ก่อให้เกิดอะไร เพราะว่าความว่างนั้นมันเป็นตัวธรรมะ ตัวพุทธะ ตัวสังฆะ ตัวหนทาง ตัวสะอาด ตัวสว่าง ตัวสงบ อะไรหมด อยู่ที่ตัวความว่างนั้น.

ถ้ายังพูดว่าความว่างเป็นเหตุให้เกิดนั่นเกิดนี่แล้วก็แปลว่าเรายังไม่รู้ถึงที่สุดยังไม่ไขว้างถึงที่สุด; เพราะถ้าว่างถึงที่สุดแล้วมันไม่ต้องทำอะไร. อยู่นิ่งๆ มันก็เป็นพุทธะ ธรรมะ สังฆะ สะอาด สว่าง สงบ นิพพาน อะไรในตัวนั่นเอง ในตัวที่ไม่ปรุงแต่งให้เป็นอะไรขึ้นมานั่นเอง.

เมื่อจะสอนคนเขลาๆ โดยวิธีที่ง่ายที่สุด ให้รู้จักสังเกตความว่างนั้น ฮวงโปได้ให้ปริศนาไว้อันหนึ่งว่า “ให้ดูที่จิตของเด็กก่อนที่จะปฏิสนธิ”. อาตมาก็ฝากท่านทั้งหลายไว้ให้ไปหาดู จิตของเด็กที่ก่อนจะมาปฏิสนธิในครรภ์นั้นมันอยู่ที่ไหน ถ้าหาอันนี้พบแล้วจะหาความว่างพบ ง่ายๆ เหมือนกับคำพบของที่มีอยู่ที่หน้าผากแล้ว.

.....

ขอสรุปว่า เรื่องความว่างนี้ไม่ใช่เรื่องอื่น คือ เรื่องทั้งหมดของ พุทธศาสนา; อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธเจ้าหายใจเข้าออกอยู่ด้วยความว่าง, หรือว่ามันเป็นทั้งหมดของพุทธศาสนา เป็นความรู้ เป็นการปฏิบัติ เป็นผลของการปฏิบัติ. ถ้าเรียนก็ต้องเรียนเรื่องนี้ ปฏิบัติก็ปฏิบัติเพื่ออันนี้ ได้ผลมาต้องเป็นอันนี้ แล้วในที่สุดเราก็จะได้สิ่งที่ควรจะได้ที่สุด ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้. เพราะว่าเมื่อเข้าถึงความว่างได้ นั้นมันก็หมดปัญหา; มันไม่ใช่อยู่ข้างบนหรือไม่ใช่อยู่ข้างล่าง หรือมันไม่ใช่อยู่ที่ไหน มันไม่รู้จะพูดอย่างไร ควรหุบปากมากกว่า แต่เราก็ยังต้องพูดว่าเป็นสุขที่สุดอยู่นั่นเอง.

ต้องระวังให้ดี เรื่องนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง กับนิพพานคือว่าง อย่างยิ่งนั้น จะต้องจับความหมายให้ถูกต้อง; อย่าเอาความสุขตามความหมายที่เคยชินกันมาก่อน. เหมือนกับพวกก่อนพุทธกาลนั้น ไพล่ไปเอาความสมบูรณ์ถึงที่สุดทางกามารมณ์มาเป็นนิพพานก็เคยมี. ไปเอาความสุขทางฝ่ายรูป ความสุขจากรูปสมบัติเป็นนิพพานมาแล้วก็มี.

พระพุทธเจ้าท่านต้องการให้ออกมาเสีย คือเอาเนกขัมมธาตุ เป็นเครื่องมือออกมาจากกาม, เอาอรูปรธาตุเป็นเครื่องมือออกจากความหลงใหลในรูปสมบัติ, และในที่สุดก็เอานิโรธธาตุเป็นเครื่องมือ

ออกมาเสียจากสังขตะ คือความวุ่นวายในขันธ์ มาสู่ความว่าง.

ท่านจะเข้าใจได้หรือไม่ จะปฏิบัติได้หรือไม่ ย่อมเป็นเรื่องของท่านทั้งหลายเอง อาตมามีหน้าที่แต่จะกล่าวไปตามที่มันมีอยู่อย่างไร. การรู้ และการเข้าใจ และการปฏิบัติย่อมตกเป็นของท่านทั้งหลาย.

อาตมาขออยู่ติการบรรยายในวันนี้เพียงเท่านี้.

YouTube

E-Book